

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhlib.am/>

E-mail: info@artsakhlib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhlib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhelibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

Originalausgabe
URSULSE

ՊՄԳ 8421

Ը 661

Կազմող՝ Գ. Ն. Երզնկյան

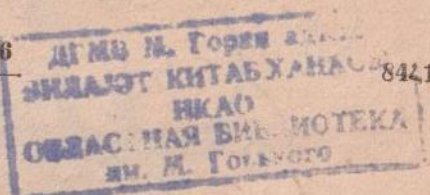
Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Պատմվածքներ (Կազմ.՝ Գ. Ն. Երզնկյան), Երևան, 1986.---
175 էջ:

Թողովածուն ընդգրկում է հեղինակի լավագույն պատմվածքների մի շարք:
Ը 661 Իրանցում պարզ երևում է գրողի մարդասիրությունը, հայրենասիրությունը, նրա
ատելությունը ստորաբարձության, շոգոթորթության, մարգու ստոր արարքների
նկատմամբ:

4702080100 (51) 206 1986

Ը 702 (01) 1986

Александр Ширванзаде
РАССКАЗЫ
(на армянском языке)
Издательство «Луиc»
Ереван—1986

© «Լույս» հրատարակչություն, Կազմելու համար, 1986

73397

ԱՐՏԻՍԱՏԸ

Հինգ ամիս էր ընդամենը Օդեսայումն էի, շորթորդ անգամ փոխեցի սենյակս: Փոքրիշատե մեծ քաղաքում բնակվող մենակեցի համար մի առանձին հաճույք էր ստեպ-ստեպ կացարան փոխելը: Անցնելով մի թաղից մյուսը, կարծում ես մի երկրից մյուսն անցար: Նոր հարեանություն, նոր միջավայր, երբեմն այլ կենցաղով ու ոգով:

Այս անգամ պիտի բնակվեի քաղաքի աղմկալի փողոցներից միում, հինգ հարկանի մի տան երրորդ հարկում: Տանտիրուհիս իտալուհի էր, գեր, առողջ, ամրակազմ մի աչրի՝ մոտ հիսուն տարեկան: Նրա ամուսինը եղել էր իտալական օպերայի հուշարար, շատ վաղուց հայրենիքից տեղափոխված Ռուսաստան: Մեռնելով՝ կնոջ ու միակ դստեր համար թողել էր իբրև ժառանգություն հին նոտաների մի մեծ կապոց և իտալացի արախտների ծանոթությունը: Այրին, ապրելու ուրիշ միջոց չունենալով, պարապում էր սենյակներ վարձու տալով:

Հենց առաջին օրն ես ծանոթացա հարեաններիս հետ: Այդ ինձ համար նոր և բավական հետաքրքրական շրջան էր: Նա բաղկացած էր մեծ մասամբ իտալացիներից: Կար և մի ոռու ուսանող ու մի հրեուհի առամնարույժ, բավական գեղեցիկ, թեև ոչ էլ այնքան թարմ:

Կենտրոնը կազմում էր տանտիրուհու դուստրը՝ շիկահեր, փղոսկրի պես փայլուն, մաքուր առամներով և գեղեցիկ աչքերով քսան տարեկան

Լուիզան: Նա երգում էր, ուներ զորեղ ու անուշ ձայն, պատրաստվում էր բեմին նվիրվելու: Գիտեր նվագել դաշնամուր, երաժշտության դասեր էր տալիս, փող ժողովում, որ զնա Իտալիա ձայնը մշակելու:

Առաջին օրն անծանոթ շրջանում զգացի սովորական անհարմարություն, երկրորդ օրն ընտելացա, իսկ մի շաբաթ անցած՝ բավական բարեկամաց բուրբի հետ: Մենք ճաշում էինք միեկնույն սենյակում, միաժամանակ, միեկնույն սեղանի քով: Երկու ժամից սկսած մինչև երեկոյան շորս-հինգ ժամը, ծիծաղ, երգ, նվագում, պար ու սրախոսություններ խառնվում էին միմյանց և ջերմացնում տարբեր ազգերի ու դավանությունների պատկանող մարդկանց բարեկամական միջոցորտը:

Մի օր ճաշից հետո Լուիզան նստեց դաշնամուրի քով և սկսեց նվագել ինչ-որ վալս: Բասոկոնտատո Չելլինին գրկեց կոնտրալլոտ Լուկրեցիա Կաֆարելլին ու սկսեց սլարել: Բարձրացավ ընդհանուր ծիծաղ, որովհետև իրավ որ այդ մի զվարճալի զույգ էր: Չելլինին խիստ նիհար էր և շատ բարձրահասակ, Լուկրեցիա Կաֆարելլին, ընդհակառակը, խիստ գեղ էր և կարճահասակ: Լուիզան նվագելով հանդերձ գեղեցիկ զուլսը ձգել էր հետ և անզուսպ բրբջում էր, լեցնելով սենյակը յուր անուշ ձայնի հյուսվածի հնչյուններով:

Զվարճության տաք միջոցին դռների մեջ նկարվեց ինձ համար մի անծանոթ կերպարանք: Ոչ ոք առաջին պահ չնկատեց նրան, բացի ինձանից, որ նստած էի դռների մոտ: Անծանոթը հենց առաջին վայրկյանից գրավեց ուշադրությունս: Ես դիտեցի նրան: Մոտ 16—17 տարեկան մի պատանի էր, նիհար, զուստ գեմքով, կուրծքը փոքր-ինչ ներս ընկած: Հագած էր մուգ-կապտագույն գոտեղ կարճ բաճկոն, որի կուրծքը զարգրված էր ասրյա խաչաձև ծոպերով, և նույն գույնի նեղ վարտիք: Զեռփն բռնած էր մի կակուղ կանաչագույն զլխարկ փետուրով զարդարված, նման այն զլխարկներին, որ դեռում են թափառաշրջիկ հույն անդրիավաճառները կամ Իտալացի երաժիշտները: Նրա գեմքի գծերը կանոնավոր էին ու նուրբ, աչքերն ունեին ինչ-որ մելամաղձիկ արտահայտություն: Գո այն երջանիկ գեմքերից էր, որոնք հենց առաջին հայացքով մարդու սրտում շարժում են համակրության զգացում:

— Թոն-ջուրնո, — ասաց նա, զլուխ տալով:

— Օհո, արտիստը, — գոչեց ամենքից առաջ բարիտոն Կավալարոն, որ մի բարեսիրտ մարդ էր մոտ երեսուներեցի տարեկան:

— Արտիստը, արտիստը — կրկնեցին մյուսները:

Նույն վայրկյանին պար, նվագում, ծիծաղ ընդհատվեցին, և բուրբի հայացքները դարձան գեպի պատանին:

— Ո՞րտեղ էիր, այսքան ժամանակ չէիր երևում, — հարցրեց Կավալարոն:

— Սպասեցեք, նա տխուր է, — գոչեց Լուիզան և մոտեցավ պատանուն. — էլի ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ներս չես մտնում:

— Ո՞րտեղ է սինյորա Ստեֆանիան, — հարցրեց պատանին:

Նրա ձայնը հուզված էր, դողում էր: Կար այդ ձայնի մեջ մի սրտաշարժ շեշտ, որ արտահայտում էր հեղուկության հետ և թախիծ:

— Ա՛ա, հասկացա, — ասաց Լուիզան, — էլի մայրդ երեկ հիվանդ է: Խե՛ղճ պատանի, դու սլանում ես երկինք, նա կպած է երկրին...

— Սինյորինա Լուիզա, ես ձեզ խնդրում եմ ինձ շիղճալ, — գոչեց պատանին վիրավորված, — սինյորա Ստեֆանիան այստե՞ղ է:

— Մայրս խոհանոցումն է:

Պատանին գլուխ տվեց շնորհալի ձևով ու հեռացավ:

— Նա չափազանց տխուր էր, — ասաց Կավալարոն, — անշուշտ մայրն այս անգամ ծանր հիվանդ է:

— Զեմ կարծում, — նկատեց Լուիզան, — այդ կինը միշտ հիվանդանում է որդուն տանջելու համար: Խե՛ղճ պատանի...

— Խե՛ղճ, — կրկնեց ուսուսողը կծու հեգնությունք, — բայց նա չի ուզում, որ դուք նրան խղճաք, սինյորինա Լուիզա: Տեսա՞ք ինչպես վիրավորվեց:

— Նա հպարտ է ինչպես սպանական գրանդ, — ասաց Կավալարոն, յուր բարի աչքերը թանձր ունքերի տակից դարձնելով դեպի ինձ, և հպարտությունը սաղում է նրա հեղուկայնը: Սինյոր, նրա կերպարանքն ինձ միշտ հիշեցնում է իմ եղբորը: Տաղանդավոր ջութակահար էր, մեռավ քսան տարեկան հասակում թևերիս վրա:

— Դուք ճանաչո՞ւմ եք Լեոնին, — դիմեց ինձ օրիորդ Ռախան, հրեուհի ատամնաբույժը:

— Ո՞չ: Երևակացեցեք, հարևաններ, պարոնը մեր արտիստին չի ճանաչում:

— Օ՞, այդ աններելի է, — գոչեցին Լուիզան ու Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

— Իմ կարծիքով, — ասաց Կավալարոն, — ով գեղարվեստասեր է, իրավունք չունի Լեոնին շճանաչելու: Նա իսկական արտիստ է, այո՛, հոգով, սրտով, արյունով, ամբողջ էությունք արտիստ:

Իմ հետաքրքրությունը բուրբովին գրգռվեց: Ո՞վ է, վերջապես, այդ մանուկը, որ այդքան գրավել էր հարևաններիս համակրանքը:

— Եթե կամենում եք, իսկույն կծանոթանաք, — ասաց Լուիզան, —

արժե աչցելիկ նրան յուր ապարանքում: Գիտե՞ք ինչ,— դարձավ նա ընդհանուրին,— վատ չի լինիլ, եթե իմբովին գնանք մեր արտիստի հիվանդ մորը տեսնելու: Այո՛, վատ չի լինի... Ես գնում եմ, ով ուզում է, թո՛ղ հետևե ինձ:

Այս ասելով, նա անմիջապես դիմեց դեպի դռները: Բացի ուսանողից և երկրորդական բարիտոն Բորելիից, բոլորս հետևեցինք նրան, նույնիսկ հաստամարմին Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

Արտիստը բնակվում էր նույն տան վերին հարկում, Լուիզան մեզ առաջնորդեց դեպի դիւսալոր սանդուղքը, բարձրացանք չորրորդ հարկը: Այնտեղից նեղ, կեղտոտ, փայտյա սանդուղքով հասանք հինգերորդ հարկը, մտանք մի մթին անցք: Անմիջապես խփեց մեր քթին ճարպի մեջ տապակվող մսի անախորժ հոտը:

Լուիզան կանգ առավ մեկթևանի մի ցածր դռն առջև:

— Սինյոր Զելլինի,— ասաց նա,— ձեզ համար պիտի առաստաղը մի ֆուտ բարձրացնել:

— Իսկ սինյորինա Կաֆարելլի համար դռները պիտի երկու ֆուտ լայնացնել,— հեղնեց Զելլինին կոնտրալտոյի մարմնի հաստությունը, գրկելով յուր երկայն թևով նրա իրանը:

Մենք մտանք մի սենյակ, որ մի փոքր մեծ էր քան մի մեծ հավաքուն: Այնտեղ, մութ անկյունում, պատի տակ երևում էր ինչ-որ բան, նման անկողնակալի, թե թախտի՝ չգիտեմ. սինյորա Ստեֆանիայի հաղթանդամ մարմինը թաքցնում էր նրան իմ աչքից: Մի քայլ առաջ դնալով, տեսա հնամաշ վերմակի տակ պառկած մի կեռոջ դեմք: Նրա ճակատը կապած էր սև թաշկինակով, աչքերը հառած առաստաղին: Նա տնքտնքում էր ու ծանր հռոպում: Նրա ոտների կողմում կանգնած էր «արտիստը»: Ըստ երևութիւն, նրա միտքը կլանված էր կամ մոր հիվանդութամբ, կամ մի ուրիշ հոգսով, որովհետև մեր երևալը աննկատելի մնաց նրա համար:

— Դե լա՛վ, քիչ տնքտնքա,— ասում էր սինյորա Ստեֆանիան հիվանդին,— խո՛ւմ չես մեռնում: Սովորական հիվանդութունդ է էլի, վաղը կանցնի: Բա-բա-բա, տե՛ս մոտո՞ք ինչ պատվալոր հյուրեր են եկել: Համարյա իմ բոլոր կավալերներն ու դամերը: Տղա,— դարձավ նա Լեոնին,— երևի այդ դու ես անհանգստացրել մարդկանց:

Պատանին նայեց մեզ, շափազանց շփոթվեց և շտապեց սենյակի ընդամենը մի դույզ շարդված աթոռներն առաջարկել յոթ հյուրերից չգիտե՞ք ո՞ր մեկին:

— Պարոնը բժի՞շկ է,— հարցրեց հիվանդը, երբ տեսավ ինձ:

— Բժիշկ չէ,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան,— բայց, երևի, ցալիզ բժշկից լավ կհասկանա: Քո հայրենակիցներից է...

— Հա՞յ,— գոչեց հիվանդը դարմանալով, թե ուրախանալով չգիտեմ և, գլուխը դանդաղ բարձրացնելով, նա նստեց անկողնում:

— Հա՞յ,— կրկնեցի ես դարմացած, որովհետև ինչ ազգի ասես սպասում էի այդ միջավայրում, բացի հայից:

— Այո՛,— ասաց օրիորդ Ռաիսան,— արտիստը ձեր հայրենակիցն է. զարմանալի է, որ չիմացաք հենց առաջին տեսնելուց:

— Ո՞րտեղացի եք,— հարցրեց հիվաղը,— խո՞ւմ Բեսարաբիայից չե՞ք: Ո՞չ: Օ՞, այդ շատ լավ է, շատ լավ: Օ՞ ֆ, օֆ-օֆ, Բեսարաբիայի հայերը աստված չունին, զազաններ են, չեն ուզում ցավս հասկանալ: Տե՛ր աստված, ոչ ոք ցավս չի հասկանում, ոչ ոք:

— Էլի մի՞ սկսիր հին երգը,— գոչեց սինյորա Ստեֆանիան,— բավակա՛ն է:

— Ո՞չ, Ստեֆանիա, չեմ կարող լուել, սիրտս այրվում է: Դու էլ մայր ես, բայց զավակդ տղա չէ: Օ՞հ, երանի իմն էլ ազգիկ լիներ: Չգիտես, ինչ է անում նա: Հոր նման տանջում է ինձ: Պարոն,— դարձավ ինձ,— այդ փշացածն իմ միակ տղան է, հասկանո՞ւմ եք, միակ, ուրիշ զավակ չունիմ: Աստված սիրեք, խելքի բերեք նրան: Նա հոր ճանապարհով է գնում...

— Սովորական գանգատներ են,— շշնջաց ականջիս Լուիզան,— ուշադրութուն մի՛ դարձնեք:

Ես նայեցի Լեոնին: Ամաչելուց նա երեսը դարձրել էր պատին, մեզ չէր նայում:

Լուիզան մոտեցավ նրան, բռնեց ձեռներից, երեսը դարձրեց յուր կողմը, ուղիղ նայեց աչքերին բարեկամական — ո՞չ, ավելի՛ — սիրող քրոջ քնքուշ հայացքով: Ինձ թվաց, որ այդ հայացքը թափանցեց մինչև Լեոնի հոգու խորքը: Եվ ո՞ւմ հոգու խորքը չէր թափանցիլ այն: Լեոնը զվարթացավ և երախտադիտության զգացումով լեցուն աչքերով նայեց իտալուհու երեսին:

— Եթե օրինավոր որդի լիներ,— շարունակեց հիվանդը,— ձեզ նման պատվալոր հյուրերին այսօր այս խոգաբնում կընդունե՞ր: Տեսնո՞ւմ եք, աթոռներ էլ չունինք: Անամո՞թ, ի՞նչ ես ցցվել փայտի պես: Չե՞ս տեսնում հյուրերիս:

Լեոնը կրկին անգամ սենյակի մի դույզ աթոռներն առաջարկեց մեզ: Նստել անկարելի էր. այդ փոքրիկ սենյակում յոթ-ութ հոգի կանգնել միայն կարող էին: Լուկրեցիա Կաֆարելլին երկար չդիմացավ օդի տակավոթյանը, դուրս գնաց: Զելլինին հետևեց նրան, ասելով, թե «արտիս-

տի» մալը մեռնելու ախորժակ շունի դեռ, կարիք չկար անհանդատա-
նալու:

Նրանց դուրս գնալուց հետո սենյակն այնչափ գոնե աղատվեց, որ
ես կարող էի դիտել շուրջս: Այն, ինչ որ տեսա, ինձ հաճելի զարմացում
պատճառեց: Մի անկյունում կախված էին աշխարհիս անվանի երաժըշ-
տապետների, նվագիչների, երգիչների ու երգչուհիների լուսանկարները:
Հովհարի ձեռով միմյանց միացրած: Մյուս անկյունում դրված էր մի փոք-
րիկ գրասենյակ, ծանրաբեռնված գրանդան էժանագին գեղարվեստական
իրերով: Այնտեղ տեսա Բեթհովենի, Մոցարտի, Շեքսպիրի և Վագների
կավյա կիսարձանիկները աղյուսի գույնով, մի հաստ խեցեղեն շվի, մի
կոտրված սրինգ և ուրիշ այդպիսի պարագաներ: Մեղանի առաջին պատից
կախված էին մի կիթառ, մի մանդոլինա և մի ինչ-որ թատրոնական
ղզեսա՝ նման Բիզոլետտոյի հագուստին: Ամենահեռաբերականը մի եր-
կար էր պոլիտորայի վրա, որ ներկայացնում էր երկու պատանիների մե-
նամարտությունը բռունցքներով մի փողոցային երգչուհու համար: Աղ-
ջիկն ընկել էր մեջտեղ զրգրված մազերով և աշխատում էր բաժանել
ախոյաններին...

— Տեսնո՞ւմ եք,— շնչաց ականջիս Կավալլարոն,— երաժշտություն,
նկարչություն, պոեզիա, ոչինչ չի մոռացված:

Այդ միջոցին հիվանդը շարունակում էր գտնադաստի

— Ահա երեք օր է, առավոտներն էլ երեսը չեմ տեսնում: Նա չի քը-
նում, Ստեֆանիա, չի քնում: Չէ՞ որ կարող է հիվանդանալ, հետո ես ի՞նչ
անեմ, ո՞վ կպահի ինձ: Գիշեր-ցերեկ թատրոններումն է: Հոր ցավը որ-
դուն է անցել: Անիծվի նրա գերեզմանը, օրս սեպրեց:

-- Էլի՞ միևնույն գտնադաստի,— արտասանեց Լուիզան,— և ինչ-
պե՞ս չի հոգնում այդ կինը: Ես ամո՛ւլ...

Արդարև, հիվանդի աչքերի մեջ երևում էր եսամոլի հոգի, թնե գեղե-
ցիկ էին այդ աչքերն և դեռ բավական վառվռուն մոտ հիսուն տարեկան
կնոջ թառամած դեմքի վրա:

Հրաժեշտ տալիս նկատեցի մի բան. Կավալլարոն թաքուն Լեոնի ձեռի
ափի մեջ սեղմում էր մի ոսկեդրամ, պատանին հրաժարվում էր ընդունել:
Այդ ժամանակ բարիտոնը քայլերը դանդաղեցրեց, մնաց սենյակում, թույլ
ապով, որ Լեոնը մեզ ուղեկցի:

Մինչորս Ստեֆանիան համառոտ պատմեց ինձ Լեոնի մասին հետե-
վյալը: Նրա հայրը եղև է թատրոնական վարսավիր և շափաղանց գեղար-
վեստասեր: Համեստ, գլուխը քաշ արհեստավորը հանկարծ անձնատուր

է լինում հարբեցողության կործանիչ ախտին և ոչ առանց պատճառի:
Պարզվում է, որ անհույս սիրահարված է մի երգչուհու վրա: Կույրաների
հետևում շուտով նա դառնում է քեղահանուր կատակների ու ծաղրի առար-
կա: Արտիստներից սկսած մինչև վերջին թատրոնական ծառան ծիծաղում
են նրա հանդուգն զգացման վրա դեպի մի գեղեցկուհի, որի երկրպագու-
ների թվում անվանում են տեղական բաղաբազուխ, հայտնի միլիոնատեր
ու բարեգործ հուլյն Մարալիին...

Հալածանքն ու ներքին վիշտը ներգործում են վերսավիրի վրա այն-
չափ, որ սրտի դառնությունն օղու մեջ անգամ չի կարողանում խեղդել:
Մի օր նա ծեծում է ուժիստրին, որ ծաղրելիս է լինում նրա շինած մի
կեղծամը, անվանելով նրան «սրիկա»: Նրան զրկում են թատրոնական
վարսավիրի պաշտոնից: Այդ ժամանակից նա դառնում է օղու և փողոց-
ների անդառնալի սեփականություն: Սվ մի երեկո ոստիկանները գտնում
են նրան մի ծառի տակ, ձյունի մեջ թափված, բերում են տուն: Երեք
օր շանցած՝ մեռնում է տիֆից, թողնելով կնոջն ու զավակին ճակատագրի
հաճույքին:

Այլին, ամուսնու արհեստից զրկված ու տանջված, ուժ տարեկան Լե-
ոնին հանձնում է մի ատաղձագործի և ինքը սկսում ուրիշների համար
ճերմակեղեն կարել: Երկու ամիս շանցած՝ մասուկն արհեստանոցից
փախչում է ուսումնարան: Բարի մարդիկ տալիս են նրա ուսումնալարձը:
Նա սովորում է գրել-կարդալը: Այլին հանձնում է նրան հագուստեղենի
վաճառատուն: Մանուկը չի մնում այնտեղ: Մի աներևույթ ձեռք մղում է
նրան դեպի թատրոն: Նա դառնում է աֆիշներ բաժանող օրական հիսուն
կուպեկով և թատրոնների վերահաբեր բարձրանալու իրավունքով: Անց-
նում է կուլիաների հետևը, կամաց-կամաց ծանոթանում է արտիստական
աշխարհի հետ: Այժմ բոլոր արտիստները ճանաչում են նրան, բոլորին նա
ծառայություններ է անում, և բոլորը սիրում են նրան չոր հեղուկյան և
աշխուժության համար: Նա ոչ մի ներկայացում բաց չի թողնում, մա-
նավանդ իտալական խմբի ներկայացումները: Նա ցերեկներն էլ թատ-
րոնումն է կամ նրա շուրջը:

— Մինչորս, կզարմանաք եթե ասեմ, որ այժմ նա երբեմն ստեղծում
է նորեկ անծանոթ արտիստի համար փառք մեր բաղաբազու, — շարունա-
կեց մոր փոխարեն Լուիզան: — Այ՛, այ՛, սինյոր Չելլինի, մի՞ հակա-
ռակեք, այս ճիշտ է: Նա ունի բաղամաթիվ հուլյն և հրեա ընկերներ, որոնք
զարմանալի հավատ ունին դեպի նրա ճաշակը և սիրում են նրան: Դրանք
կլակյորներ չեն, ո՛չ, այլ թատերասերներ: Չգիտեմ, գուցե, նրանք կաշա-
ռում են, բայց Լեոնը՝ ո՛չ, երբեք չի կարելի նրան կաշառել: Մինչորս Կա-
վալլարո, ճի՛շտ եմ ասում, թե ոչ:

— Նա ազնիվ է որպես նորածին և զգայուն՝ որպես քնարի լար, — արտասանեց բարիտոնը: — Նա իմ հանգուցյալ եղբոր տիպարն է...

— Բայց ինչպե՞ս է ստեղծում անձանոթ արտիստի համար փառք, — հետաքրքրվեցի ես:

— Առաջին ծափահարութիւնը, — պատասխանեց Կավալարոն:

— Չեմ հասկանում, — ասացի ես:

— Սինյոր, երեւի չգիտեք ինչ ասել է արտիստի համար առաջին ծափն անձանոթ քաղաքում: Շատ բան, երբեմն ամեն ինչ: Դուք թատերասեր եք, նկատած կ'լինեք մի երևույթ: Քատրոնական սրահում նստող հասարակութիւնը հազիվ է վստահանում առաջին ծափը տալ անձանոթ արտիստին: Շատ անգամ, հոգով հիացած երգչի երգով, նա ամաչում է յուր հիացումը արտահայտել. կարող են նրան անձաշակ համարել: Բայց ահա օգնութեան է հանում Լետոնը: Նա ազատ է հասարակական նախապաշարումներից, չի քաշվում առաջին ծափը տալ: Խուճապահանում է նրա օրինակին: Այն ժամանակ հասարակութիւնը նույնպես ծափահարում է: Մյուս օրը լրագրերը գրում են այդ ծափահարութիւնների մասին, և ահա անձանոթ արտիստի հաջողութիւնը ապահով է:

— Սթե, իհարկե՞ս, արտիստը շնորհք ունի, — ավելացրեց Չելլինին:

— Այո՛, իհարկե՞ս:

— Բայց քո Լետոնը կարող է շատ անգամ անշնորհքին էլ տալ առաջին ծափը, — նկատեց Բորելին:

— Ներողութիւն, — պատասխանեց Կավալարոն, հեղնորեն ժպտալով, — մեր խմբի վերաբերմամբ դոնե նա դեռ այդպիսի սխալ չի գործել: Ես դուռնակեցի, որ Բորելին դեռ չի արժանացել Լետոնի ծափին:

Վիճաբանութիւնը դուցե շարունակվեք, եթե կրկին ներս չմտնեք Լետոնը: Այս անգամ նրա դեմքը բավական հանգիստ էր: Նա հրավիրեց Կավալարոյին մի անկյուն և, շշնջալով ականջին, բաց թողեց նրա գրպանը մի ոսկեգրամ: Հետո իճացա, որ մեր դուրս գալուց հետո նա իր մոր բարձի տակ գտնում է այդ գրամը: Հասկանում է, որ Կավալարոն պիտի դրած լինի, վերցնում է, բերում, վերադարձնում տիրոջը:

— Համառ ես, Լետոն, համառ, — գոչեց Կավալարոն, շփելով պատանու գլուխը հայրական սիրով: — Գե լա՛վ, մի՛ նեղանար, նստի՛ր, մի փոքր խոսե՛ք: Գու, իհարկե՞ս, երեկ թատրոնում էիք:

— Էի:

— Հավանեցի՞ր ինձ...

— Իհարկե՞ս:

— Ապա ինչո՞ւ երեսդ դարձնում ես ինձանից... Ա՛ա, կեղծո՞ւմ ես:

— Սինյոր Կավալարո, երեկ դուք շփոթված էիք:

— Ե՛ս ամենեին: Մխալում ես:

— Ո՛չ, սինյոր, չեմ սխալվում: Երբ հանգիստ եք, երբեք չեք շեղվում: Մենք ամենքս իմացանք, որ ձեզ բարկացրել են:

— Քեզ այդպես է թվացել: Ոչ ոք ինձ չէր բարկացրել: Ահա տեսա՞ր, Լետոն, ինձ դեռ լավ չես ճանաչում:

Լետոնը նայեց Կավալարոյի աչքերին այնպիսի պարզ ու խելոք հայացքով, որ կեղծիկ նրա մոտ անկարելի էր: Կավալարոն ձեռք դնելով նրա ուսին, ասաց.

— Չես սխալվում, բարեկամս, երեկ ներկայացումից մի քիչ առաջ ես խոշոր վեճ ունեցա ուսուցիչի հետ:

— Ո՛չ, սինյոր Կավալարո, ասացե՛ք՝ դիրժոորի հետ, — ուղղեց Լետոնը համարձակ:

— Դու ո՞րտեղից իմացար:

— «Օ՛ր Կարո»-ն երգելիս՝ սինյոր Մարտինին կես տոն բարձր վերցրեց ձեզ շեղելու համար: Սինյոր Մարտինին բոլորի վերաբերմամբ անաչառ է, բացի իրանից: Ռեժիսորի պատճառով նա ձեզանից վրեժ չէր առնիլ, նա քինախնդիր է միայն յուր անձնական հակառակորդների դեմ:

— Լսո՞ւմ եք, սինյոր, — դարձավ ինձ Կավալարոն ուղևորված, — այս պատանու բերանով խոսում է ինքը երաժշտական բնազդը և դիտողական ձիրքը:

Լետոնը վեր կացավ, գլուխ տվեց, շնորհակալութիւն հայտնեց մեզ մեր այցելութեան համար և շտապեց դեպի դռները: Այլևս նա այնքան գրավել էր ինձ, որ կամեցա անպատճառ հետը խոսել:

— Հայերեն գիտե՞ք, — հարցրեցի ես, երեկ հայրենասիրական զգացումից զրոգված:

— Գիտեմ:

Նա ինչպես և յուր մայրը, խոսում էր ուսերեն լեզվով տաճկական արտասանութեամբ: Իտալացիներից միայն տանտիրուհիս և նրա աղջիկը գիտեին ուսերեն, նաև Կավալարոն: Մյուսների հետ Լետոնը խոսում էր իտալերեն:

Մի քանի հարցեր տվեցի նրան պարզ հայերեն լեզվով: Նա ապշած նայեց երեսիս և ժպտաց:

— Չե՛ս հասկանում, — դարձա ես ուսերեն լեզվի օգնութեանը:

— Այդ լեզուն եկեղեցական է, — խոսեց նա տաճկերեն լեզվով, — իմ իմացած հայերենն ահա այս լեզուն է:

Ինձ համար նորութիւն չէր Բեսարաբիայի հայերի մայրենի լեզու

չիմանալը: Բայց առաջին անգամն էի պատահում մեկին, որ տանկերենը հայերեն էր համարում:

Ես ինքզինցի կոնիւն այցելել ինձ շուտ-շուտ և իմ կողմից խոստացա այցելել նրան:

Նա ինձ երկար սպասել չտվեց: Հետևյալ օրն իսկ եկավ սենյակս և ուրախ-ուրախ հայտնեց, թե մայրն արդեն առողջանում է: Ուղիղն ասած, ես չէի հետաքրքրվում մոր վիճակով, ինձ զբաղեցնողը որդու ճակատագիրն էր:

Երբ խոսք բաց արի թատրոնի ու երաժշտության մասին, պատանին կերպարանափոխվեց, ինչպես կրակոտ սիրահար, երբ խոսվում է նա սրբ-տի ընտրյալի վերաբերմամբ: Ոգևորված նկարագրեց չուր լսած երևելի երգիչների ու նվագիչների տաղանդը: Վերջին յոթ տարվա ընթացքում նա լսել է գրեթե բոլոր նշանավոր երգիչներին ու նվագիչներին, որոնք այցելել էին Ռուսաստան Օդեսայի վրայով:

- Երևի դու էլ նվագում ես կամ երգում,— հարցրի ես:
- Ո՛չ, սինյոր:
- Չեմ հասկանում:
- Երգելու համար ձայն չունիմ:
- Իսկ նվագելու համար դործիրներ շատ ունիս սենյակումդ: Երեկ տեսա:

- Այո՛, նվագում եմ մանդոլինա և կիթառ:
- Նոտաներ գիտե՞ս:
- Սինյորինա կուիզան սովորեցրել է: Դուք լսե՞լ եք նրա երգեցողությունը: Հիանալի ձայն ունի: Այնպես չէ՞: Այո՞: Հավանե՞լ եք: Իհարկե, ո՛վ չի հավանիլ: Մ՛օ, կուիզային մեծ ապագա է խոստանում...

Նա լուց, հառաչեց, հայացքը ձգելով դեպի անորոշ տարածություն: Ես նրա դեմքի վրա նշմարեցի հոգեկան գաղտնի տառապանքի արտահայտություն: Խոստովանում եմ, այն ժամանակ նշանակություն չտվեցի նրա հառաչանքին: Եվ մի՞թե կարող էի երևակայել տասնույոթ տարեկան պատանու հոգին որևէ լուրջ վշտի ընդունակ:

- Այդ բոլորը լավ,— ասացի ես,— բայց դու ինչո՞վ ես կերակրում քեզ ու մորդ: Չէ՞ որ հայրդ ժառանգություն չի թողել:
- Գործ շատ կա, սինյոր: Պրոգրամներ եմ ծախում, ստատիստի դեր եմ կատարում բեմի վրա, պոչ եմ բռնում: Ա՛խ, սինյոր, եթե միջոց ունենայի կսովորեի վիոլոնչիկ նվագել ու կմտնեի երաժշտական խումբը:
- Հիշո՞ւմ ես հորդ, կոն:
- Իհարկե, շատ լավ եմ հիշում:

- Ասում են, նա բարի մարդ էր:
- Այո՛, սինյոր, շատ բարի էր, միայն...
- Հարբում էր,— լրացրի ես պատանու խոսքը:
- Նա երբեք ինձ չէր ծեծում, չէր էլ բարկանում վրաս: Բայց ո՛չ, մի անգամ բարկացավ, հիշում եմ...

- Երևի չարություն էիր արել:
- Այո՛: Այն ժամանակ նրա խանութն ահա այն անկյունի կապույտ տան ներքին հարկումն էր: Ամեն օր գնում էի այնտեղ կեղծամներ սանրում: Մի օր նա տխուր էր շատ: Մի ժեներալ եկավ երեսը սափրել տալու: Նրա մոտ միշտ մեծամեծներ էին գալիս: Ես վերցրի մի սանր, վրեն քաշեցի մի թուղթ ու սկսեցի շրթոնքներովս նվագել: Ժեներալը բարկացավ ու հորս հրամայեց ինձ դուրս անել: Հայրս մոտեցավ, ականջս քաշեց ու, վզակոթիս տալով, վճռեց դուրս: Բայց հետո, երբ ժեներալը գնաց, կանչեց ինձ ներս, աչքերս սրբեց, համբուրեց ու ասաց, «Եթե դու կոմենաս երաժշտական ընդունակություն, ինձ գրավ կդնեմ, քեզ չեմ թողնիլ առանց ուսման»: Այո՛ սինյոր, շատ լավ մարդ էր, թեև հարբում էր: Սինյոր, ներեցեք, ո՞ր ժամն է:

- Տասնուհինգ:
- Մ՛օ, ես ուշացա: Ներողություն, էլի կգամ: Ձեր սենյակը լավն է: Դուք ինձ գրքեր կտաք կարդալու, այո՞: Շնորհակալ եմ: Ցուեսովություն: Այսօր Կալաֆատի բենեֆիսն է: Թատրոնը լիքն է լինելու: Պետք է գնամ պոչ բռնեմ:

Ես կամեցա հարցնել՝ ինչ ասել է «պոչ բռնել», բայց կոնն արդեն չբացել էր:

Կալաֆատին ընտիր երգչուհի էր: Գնացի թատրոն տոմսակ վերցնելու: Կասի առաջ կանգնած էր գնողների մի երկայն շարք, որ հասնում էր մինչև փողոցի կեսը: Եղանակը սառն էր, խոնավ, անախորժ: Պիտի բռնեի շարքի վերջին տեղը և ամենաքիչը մի ժամ սպասեի մինչև հերթս հասնելու: Ուզում էի վերադառնալ տուն, երբ լսեցի իմ ազգանունը: Դա կոնի ձայնն էր, որ կարող էի ճանաչել հարյուրավոր ձայների մեջ: Նա կանգնած էր կասից մի քանի քայլ միայն հետո, երկու հրեաների միջև սեղմված:

- Տոմսակ եք ուզում գնել,— հարցրեց նա տաճկերեն:
- Այո՛:
- Եկեք, տեղս բռնեցեք, ապա թե ոչ, շուտ շեք հասնիլ կասին: Ես բռնեցի նրա տեղը: Նա գնաց կանգնեց շարքի վերջում: Այստեղ միայն իմացա՝ ինչ ասել է «պոչ բռնել»: Կոնը կանգնում էր շարքի հե-

տեղում և, երբ բավական մոտենում էր կասին յուր հերթը ծախում էր ցանկացողին հինգ-տասը կոպեկով: Հետո դարձյալ գնում էր ու շարքի հետևում կանգնում: Նա ամեն միջոց գործ էր դնում թատրոնից չհեռանալու համար: Նրա օղը, կերակուրը, կյանքը, ամեն ինչ թատրոնն էր:

Իմ հետաքրքրությունը այդ պատանու վերաբերմամբ արդեն այնքան մեծ էր, որ աշխատում էի ամեն օր նրան տեսնել:

Մի առավոտ նրա մոտ հանդիպեցի երկու անծանոթների, որոնց հետ յուր սենյակի դռների առջև կանգնած խոսակցում էր:

Մեկը յուր հասակի պատանի էր հնամաշ հագուստով, բայց գլխին նոր գլխարկ: Գեմքի գծերը բուն հրեական էին, աչքերը գեղնագույն, մազերը գրեթե կարմիր, երեսը ինչ-որ բծերով ծածկված, սակայն համակրելի:

Մյուսին ևս շատ անգամ էի տեսել քաղաքի զբոսավայրերում ու թատրոնների առջև: Դա մոտ քսանութինգ տարեկան երիտասարդ էր, այնքան նիհար, այնքան բարակ ու գունատ, որ կարծես մագաղաթից լիներ շինված: Նրա երեսը երկարավուն էր ու նեղ, աչքերը կլոր ու փոքրիկ, կոկորդի ոսկորը դուրս ցցված: Հարթ ու նոսր մազերը մինչև օւնքերը քաշած կակուղ գլխարկի տակից ցած իջնելով, յախուչի պես կպել էին բարակ պարանոցին և ընդգրկել կոկորդի մի մասը: Սև սյուրտուկի վրա հագած էր թիկնոցավոր վերարկու առանց աստառի, լայն թևերով: Մի ձեռին բռնած էր բազկի հաստովյամբ մի գեղնագույն փշոտ փայտ, մյուս ձեռին՝ անկաղմ գրքուկներ և տեղական լրագրերի համարները:

— Իմ ընկերներն են,— ասաց լեռնը անմիջապես ծանոթացնելով ինձ նրանց հետ:— Բանաստեղծ Չաուչենկո, Իցկո Մարգուլիս:

Նա հաճույքով սեղմեցի երկուսի էլ ձեռք:

— Չաուչենկոն սիրում է մարդկանց հետ ծանոթանալ յուր երկերի միջոցով,— ասաց լայն վերարկու հագած երիտասարդը, որ ինքն բանաստեղծն էր:

Նվ անմիջապես, գրքուկներից մեկը պահելով ջրիս առջև, հարցրեց.

— Չէի՞ք կամենալ արդյոք մի օրինակ վերցնել:

— Հաճույքով:

Գրքուկի վերնագիրն էր. Часы горя и страданий; стихотворения Леонида Николаевича Чаушенко.

— Դուք գուցե զարմանաք, մոսյո,— ասաց նա, դնելով վարտիքի գրպանը գրքուկի արժեքը,— որ ես, այսպես ասած, հանդանցի կապել ձեր վզին իմ երկը: Բայց մի՛ վրդովվեք, մարդիկ իրանց խիղճն են ծախում, Չաուչենկոն՝ յուր երկերը: Նախկին զբաշար եմ: Ինքս գրում եմ,

ինքս շարում, ինքս տպում, ինքս վաճառում, ինքս էլ ուտում իմ սրտի արյան վաստակը...

— Իսկ ես նախկին և ներկա ջհուղիկ եմ,— ընդհատեց բանաստեղծի խոսքը Իցկո Մարգուլիս կոչված պատանին,— երբեմն լրագրիներ եմ ծախում, երբեմն էլ թատրոններում ծառայում: Նեղ տեղն ընկնելիս փողոցներում կոշիկներ եմ սրբում:

— Եվ երևակայում է իրեն ապագա Ռուբինշտեյն,— հեգնեց Չաուչենկոն:

— Ա՛խ, պարոն, արդյոք դուք երաժշտության ուսուցիչ՞ եք: Ո՞չ: Ափսո՛ս, ես կկամենայի ձեզանից դաշնամուրի վրա դասեր վերցնել: Մի-ծաղի՛ր, Չաուչենկո, բայց էլի ե՛ս պիտի քո Часы горя и страданий երաժշտության վերածեմ: Դե լա՛վ, զավազանդ մի՛ ցույց տուր, ես երկշոտ ջհուղներից չեմ, ես հրեա եմ: Արեվիտե՛րչի, սինյոր... Գնա՛նք, բանաստեղծ: Չիմբա, չիմբա-չիլալա՛...

Նա քամու արագութամբ թռավ դուրս: Չաուչենկոն հետևեց նրան, հաստ զավազանի ծայրն աղմուկով զարկելով փայտյա սանդուղքի աստիճաններին:

Փառք ասածո, այս անգամ լեռնի մայրը տանը չէր, գնացել էր շուկա պտրեն գնելու: Լեռնն ասաց, թե Չաուչենկոն ու Իցկո Մարգուլիսն եկել էին խորհրդակցելու իտալական խմբի առաջին երգչուհի Բարբինիի բենեֆիսի մասին: Պատրաստվում են արտաքո կարգի ցույցեր: Չաուչենկոն մտադիր է բենեֆիսի պատվին նվիրել երգչուհուն մի բանաստեղծություն, որ պետք է թարգմանել իտալերեն:

Նա, լեռնին փորձելու համար, ասացի.

— Կցանկանայի իմանալ, դուք ի՞նչ գործ ունիք երգչուհիների բենեֆիսների հետ:

— Ինչպե՛ս թե ինչ գործ ունինք,— գոչեց նա զարմացած,— երգչուհիները գեղարվեստին չե՛ն ծառայում:

— Շատ էլ ծառայում են, հետո՞:

— Ամեն մարդ պարտավոր է պատվել գեղարվեստը:

— Գեղարվեստը շոալյություն է: Նա հարուստների համար է: Իսկ դու և քո ընկերները աղքատ եք...

— Հարուստներն արտիստներին նվերներ են անում, իսկ մենք՝ ցույցեր...

Հաղիվ մի քանի բոպե խոսել էինք, երբ ներս մտավ լեռնի մայրը: Գնելով պարենի զամբյուղը Շեքսպիրի քթի առջև, նա իսկույն ևեթ հարձակվեց որդու վրա:

— Էլի փողոցային սրիկաները այստեղ էին, հա՞, Երևի, խորհուրդ տենեիր: Մի շաբաթ է՝ գլուխս ցավեցնում եք այդ երգչուհու բենեֆիտով: Պարոն, տեսա՞ք, խո՞մ տեսա՞ք այս անզգամի բնկերներն ուլքեր են: Ի՞նչ կարող է սովորել այդպիսիներից: Փո՛ւշ, փո՛ւշ զավակ...

Երբեմն մայրերը կարող են իրենց հարազատ զավակների թշնամին լինել: Անշուշտ Լևոնի մայրը սիրում էր որդուն, բայց չէր տեսնում յուր և նրա մեջ եղած վիճը, այն ահագին վիճը, որ չէր կարելի լեցնել ու հարթել անվերջ նախատինքներով: Մի անգամ այս մասին խոսում էինք մեր սեղանատանը. սինյորա Ստեֆանիան և Բորելլին պաշտպանեցին մորը, իսկ մյուսները՝ որդուն: Ռախսան ասաց.

— Մեզ՝ հրեաներիս, համարում են նյութապաշտ: Ես դեմ չեմ, ճիշտ է. բայց, հավատացե՛ք, ոչ մի հրեա, մանավանդ հրեուհի յուր որդու վերաբերմամբ այդ քրիստոնյա կնոջ շահի նյութամուլ չէր լինի: Հրեան խելոք կերպով է հարստահարում յուր որդուն: Եթե յուր որդու մեջ տեսնում է երաժշտական կամ երգելու ձիրք, աշխատում է հենց այդ ձիրքը շահագործել: Նա չի ստիպում նրան արհեստավոր կամ վաճառական դառնալ:

Երկու անգամ Լևոնն իմ ներկայությամբ լաց եղավ, երբ մայրը հանդիմանում էր նրան իբրև «անպետք» զավակի: Նա փաթաթվեց մոր պարանոցին, գոչելով.

— Մա՛մա, մա՛մա, մի՛ բարկանալ, ես քեզ սիրում եմ:

Օ՞, ո՛չ, այդ պատանին չէր կեղծում: Նա սիրում էր մորն անչափ, և այս նրա դժբախտության պատճառներից մեկն էր:

— Կարելի՞ է,— լսեցի մի առավոտ դռների հետևից Լևոնի ձայնը, երբ դեռ անկողնից չէի վեր կացել:

Ուրախությամբ հրավիրեցի նրան ներս: Նա գլխաբաց էր, երեսն անշավա, աչքերի սպիտակուցները դեղնած, մազերը զգզզված, դեմքը մազազաթի պես դունատ: Կոնատակին պահած էր մանդոլինան և այնպես ամուր սեղմած, որ, կարծես, վախենում էր ձեռքից խլեն: Նրա բաձկոնի կոճակները բաց էին, փողկապ չուներ, շապիկի եզրերը բաժանվել էին և երևան էին հանում նրա նիհար կուրծքը: Մնկների վրա կուշկուշված վարտիքի ծայրերը բարձրացել էին, երևում էին կոշիկների ականջները:

— Ներողություն, սինյոր,— ասաց նա, ցրված հայացքը պտտեցնելով չորս կողմը,— կարծում էի՝ վեր եք կացել:

Ես շտապեցի նրան հանգստացնել, թե հենց վեր էի կենում, երբ եկավ: Նա խնդրեց թույլ տալ իրեն կես ժամ մնալու իմ սենյակում: Ոչ միայն կես ժամ, այլ միշտ, երբ կամենար և որքան կամենար, կարող էր

օգտվել իմ սենյակից: Բայց այս անգամ ինձ շփոթեցրեց նրա այլալված կերպարանքը:

— Ի՞նչ է պատահել,— հարցրի, կարծելով, որ թաքնվում է ինչ-որ հալածողներից:

Մի քանի վայրկյան շպատասխանեց: Ես հարցս չկրկնեցի, սկսեցի հագնվել: Նա մոտեցավ դռներին, նայեց դեպի դուրս ու հետ եկավ, կանգնեց սենյակի մեջտեղում, ավելի ամուր սեղմելով մանդոլինան կռան տակ:

— Գիտե՞ք, սինյոր,— ասաց,— կարող է մայրս զալ:

— Ի՞նչ անենք, թո՛ղ գա:

— Ես նրանից եմ փախել: Ուզում էր մանդոլինա կտրել, վառարան դցել:

— Ինչո՞ւ:

— Մինչև լույս չեմ թողել նրան քնելու, նվագել եմ:

Հետո պատմեց, թե երեկ օպերային երաժշտական խմբի բենեֆիտն է եղել: Ներկայացումից հետո բոլոր երաժիշտները քնացել են հյուրանոցը մթերելու: Խմբապետը Լևոնին էլ հրավիրել էր: Ընթրիքի միջոցին մեկը վիժուղեղով նվագել է, ի միջի այլոց, և՛ մի սպանական եղանակ՝ «Մագրիդի շրջմուլիկը»:

— Գլխիցս չէր դուրս գալիս այդ եղանակը: Ուզում էի անպատճառ սովորել այս գիշեր, որ շմուռնամ:

— Եվ սովորեցի՞ր:

— Այո՛:

— Ինձ համար կնվագե՞ս:

Լևոնի բնավորությունը պարզ էր: Նա կտրատվել չգիտեր, ամեն բանի վերաբերվում էր հասարակ: Ես արդեն մի քանի անգամ լսել էի նրա նվագումը: Վատ էր նվագում, թե լավ, չգիտեմ, միայն զգացվում էր և զգացնել տալիս լսողին:

Նա նստեց աթոռի վրա, գրկեց մանդոլինան: Առավոտյան արեգակի կիրտոնագույն շողերը սփռվել էին ներս: Լևոնի աչքերն անգիտակցաբար դարձան դեպի այդ շողերը, կարծես ինչ-որ գաղտնի մազնիսի զորութեամբ: Ա՛խ, այդ վեր ուղղված աչքերը, այդ հեղ դեմքը: Անցել է ընդամենը երկու տարի, բայց կանցնեն շատ տարիներ, դարձյալ այդ օրը վառ կմնա հիշողությանս մեջ:

Ի՞նչ էր Լևոնի նվագածը՝ բացատրել չեմ կարող: Հիշում եմ միայն ինձ վրա գործած տպավորությունը: Կիսամերկ բևեռվել էի սենյակիս մեջտեղում և լսում էի բուն զգացմունքների վիժումը: Վիշտ և բերկրու-

թյուն, փոթորիկ ու մեղմ թախիծը խառնվել էին «Մազրիդի շրջմոլիկի» մեջ. գոնե այսպես էր թվում ինձ: Գուցե դա մի կրակոտ, ասպետական ժողովրդի սրտի հրաբուխն էր, փոքր-ինչ կանոնավորված ինձ անհայտ մի հանճարի ստեղծագործ ուժով, բայց հետաքրքրականն ինձ համար նվազողն էր: Կարծես նյութեղեն պատանին շքացել էր, մնացել էր միայն նրա սավերը: Նա չէր նկատում իմ ներկայությունը, քաղցր հնչյունների հեղեղով կլանված նյարդերը չէին զգում աշխարհի նյութականը: Կարծես հոգին ամբողջովին ձուլվել էր նվազած եղանակի հետ ու սլացել հեռու մի աշխարհ՝ ընտիր հոգիների կախարդական աշխարհը:

Երբ ավարտեց, մի քանի վայրկյան լուռ էր, անշարժ, աչքերը տակավին հառած արեգակի շողերին, որոնք հետզհետե գունատվում էին:

Ես շկարողացա ինձ զսպել, ոգևորված գոչեցի.

— Կեցցե՛ս, Լեոն, կեցցե՛ս...

Բայց նա չսեց: Անշարժ էր. նուրբ շրթունքները, որոնք միշտ սեղմված էին, դողում էին նկատելի: Հանկարծ նրա ձեռները թուլացան, գլուխը մի փոքր թեքվեց ուսին, մանդոլինան հանդարտիկ սահեց կրծքից և ընկավ նիհարիկ ծնկների վրա: Եվ նրա դեպի շողերը հառված աչքերի մեջ նշմարեցի արցունք:

— Մանուկ, ինչո՞ւ ես լալիս,— գոչեցի կարեկցությամբ:

Նա ոտքի կանգնեց և, ճակատից հեռացնելով թանձր մազերը, տարօրինակ ձայնով արտասանեց.

— Վիոլոնչելիստն ինձ ասաց՝ Մազրիդի շրջմոլիկը դժբախտ է եղել: Ցուրտ գիշերները երգել է գրանդի աղջկա լուսամուտի տակ և լաց եղել: Նրա հայրը աղքատությունից մի օր կախվել է ծառի վրա, խեղդվել:

Այդ ժամանակ ես չհասկացա նրա խոսքերի խորքերում թաքնված բուն վիշտը և կարծեցի զառանցում էր: Արդարև, զառանցում էր նա, բայց ինչո՞ւ և ի՞նչ...

— Ա՛խ, ներողություն,— գոչեց նա, հանկարծ ուշքի գալով,— ես... անքնությունից...

— Այո՛, Լեոն, անքուն ես: Եթե կամենում ես՝ հանգստացիր սենյակումս:

— Ենորհակալ եմ, սինյոր: Թո՛ւյլ տվեք միայն մանդոլինաս թողնեմ այստեղ: Մայրս կարող է նրան վառարանը գցել: Երեկ լուսամուտով փողոց շարտեց կիթաոս ու մի քանի լուսանկարներ:

— Լեոն մայրդ շար կին է,— գոչեցի ես, մինչև հոգուս խորքը վերդովված այրու վայրենի արարմունքից:

Լեոնը շփազանց վշտացավ և սկսեց պաշտպանել մորը: Ո՛չ, ո՛չ

շար կին չէ՛ նրա մայրը, բնդհակառակը, շատ բարի է: Նա սիրում է Լեոնին: Երբեմն քնած ժամանակ Լեոնը զգում էր, որ իրան թաքուն համբուրում է: Նա սիրում է, բայց սերը ցույց չի տալիս: Վախենում է, որ Լեոնը երես առնի, ավելի փչանա:

— Ավելի փչանա՞ս,— գոչեցի ես,— բայց մի՞թե դու փչացած ես:

— Ի՞նչ գիտեմ, սինյոր. մայրս ասում է՝ «ո՛վ յուր ծնողների կամքը չի կատարում, փուչ որդի է»:

— Է՛հ, ուրեմն, ինչո՞ւ չես կատարում մորդ կամքը,— հարցրի դիտմամբ, կամենալով փորձել նրան:

Նա մի տխուր հայացք ձգեց երեսիս, ոչինչ շատաց: Ես այդ հայացքի մեջ կարողացի նրա անզորությունը՝ դառնալ մոր կամքի հլու զավակ: Անվիճելի էր, որ նա շուտով կհրաժարվեր կյանքի բոլոր բարեքներից, քան թատրոնից:

Ճաշի միջոցին պատմեցի նրա տարօրինակ տրամադրության մասին: Լուիզան լսեց լարված ուշադրությամբ: Նրան նկատելու շփոթեցրեց այն, ինչ որ Լեոնն ասել էր «Մազրիդի շրջմոլիկի» մասին: Կավալարոն խորհրդավոր ժպտում էր և գլխով հանդիմանական շարժումներ անում, Լուիզայի աչքերին նայելով: Ուսանողը նկատեց, թե Լեոնն աննորմալ էակ է, մի տեսակ հոգեկան հիվանդ: Նրա հասակի ու զգացումների մեջ չկա համերաշխություն: Իսկ ուղեղը զարգանում է անկանոն: Այս նկատողությունը շփազանց վրդովեցրեց Կավալարոյին: Զխնայելով ուս լեզվի քերականական կանոնները, նա սկսեց հակաճառել:

— Հոգեկան հիվանդ, հոգեկան հիվանդ. վերջին ժամանակ կարծես գիտությունները հենց նրա համար են սովորում, որ բոլոր տաղանդավոր մարդկանց հիվանդ համարեն: Ո՛չ, պարոններ, իսկական հոգեկան առողջները հենց Լեոններն են: Միայն նրանք դժբախտ են, սինյոր ստուղենտ, հասկանո՞ւմ եք, դժբախտ, որ չեն ծնված կյանքի բարեհաջող պայմաններում: Փոխանակ գիտնականորեն բացատրելու այդ պատանիների հոգին, օգնեցեք նրանց. ահա՛ ինչ: Մի՛ թողեք աղամանդը փողոցի ցեխի մեջ: Ափսո՛ս է Լեոնը:

— Նա օրից-օր հալվում է մոմի պես,— շարունակեց Կավալարոն կարեկցաբար,— նրա կազմը նուրբ է, չի կարող դիմանալ այդ տեսակ ապրուստի: Երբեմն գիշերը, հազիվ անկողին պառկած, վեր է կենում, զրնում կանգնում է կասի առջև, առանց վերարկուի, մի քանի կուպել վաստակելու համար: Վաստակածի մի մասն էլ թատրոնի վրա է ծախսում: Ահա վաղը սինյորա Բարբինիի բենեֆիտն է: Դա նրա ամենասիրելի երգչուհին է: Համոզված եմ, որ այժմ իրան տանջում է, որպեսզի կարողանա որևէ կերպ վաղվա ցույցերը զեղեցկացնել...

Հեռեկալ երեկո ես թատրոնումն էի: Նստած մի բարեկամ ընտանիքի հետ օթյակներից մեկում, նայում էի դեպի վերնահարկը: Բաղմաթիլ զբլուխների մեջ, վերջապես, տեսա Լևոնին: Արմունկները պատանելին հենած, գլուխն ափերի մեջ բռնած, աչքերը հասել էր բեմին: Նրա մի կողմում կանգնած էր բանաստեղծ Չաուշենկոն, մյուս կողմում՝ Իցկո Մարգուլիսը: Երբ բեմի վրա երևաց երգչուհի Բարբեինին, Լևոնը գլուխը բարձրացրեց և ամենից առաջ ծափահարեց: Նրան հետևեցին Չաուշենկոն և Իցկոն, հետո վերնահարկի մի մասը: Նույն վայրկյանին մի քանի տասնյակ ձեռներ ձգեցին բեմի վրա ինչ-որ սպիտակ ու կարմիր ծաղիկներ, նաև գույնզգույն բարակ թղթի թերթիկներ: Գոյացավ մի ֆանտաստիկ անձրև: Պարտերն ակամա հափշտակվեց, և ամբողջ հինգ րոպե թատրոնը թնդում էր բուռն ծափահարություններից: Վերցնելով յուր գլխին տեղացող անձրևից մի կաթիլ՝ մի ծաղիկ, երգչուհին սեղմեց սրտին, անզաղար գլուխ տալով աչ ու ձախ, հետո աչքերը բարձրացրեց դեպի վերնահարկ և օղակին համբույրներ ուղղեց պատանի երկրպագուներին: Այս ավելի ոգևորեց նրանց և ավելի զորացրեց ազադակներն ու ծափերը:

Լևոնը յուր մարմնի կիսով դուրս էր եկել պատանելի հետևից: Կարծես ձգտում էր ծաղիկների հետ ընկնել երգչուհու ոտների տակ իբրև կենդանի զոհ գեղարվեստի:

Անցավ առաջին գործողությունը, երկրորդը, երրորդը: Լևոնի ոգևորությունը սաստկանում էր երգչուհու աջողություն հետ զուգընթաց: Նա մերթ ծափահարում էր, ձեռները գլխից վեր բարձրացրած, մերթ ազադակում, «էլի՛ վա, բրա՛ վա, բրավի՛ սսիմա»...

Վերջին գործողության կիսում Լևոնը հանկարծ շքացավ Չաուշենկոյի և Իցկոյի հետ, մինչև ներկայացման վերջը շերևաց այլևս:

Դուրս գալով խուռն բազմության հետ փողոց, տեսա հետևյալը: — Թվով երեսուն-քառասուն աստիկաններ կազմել էին մի ընդարձակ շրջան՝ հեղեղված էլեկտրական ահագին լապտերների առատ լույսով: Թատրոնից դուրս եկողները հավաքվում էին շրջանի հետևում: Մուտքի մոտ մի կողմում խմբված էին հարյուրի շփ համալսարանական ուսանողներ, մյուս կողմում կանգնած էին երկու կանոնավոր շարքերի բաժանված մի խումբ պատանիներ տասնուհինգից մինչև քսան տարեկան: Միայն չափահասը նրանց մեջ Չաուշենկոն էր: Նա ձեռին պահած էր մի թերթի թուղթ:

Ուսանողներից մի տասը հոգի ձեռներում բռնած էին մի-մի փոքրիկ փունջ ծաղիկների, իսկ պատանիները՝ մի-մի վառ կերոն:

Տեսարանը գեղեցիկ էր, հետաքրքրական: Գիտեի, որ Լևոնը հետին դեր չի կատարում նրա մեջ: Քաշվեցի մի կողմ և աչքերով որոնեցի նրան:

Դժվար չէր գտնելը: Նա կանգնած էր պատանիների շարքերից մեկի գրլխին, ձեռքին մի երկայն ձող, որի ծայրում վառվում էր հաստ մոմի կտորը: Ցուրտ չէ՞ր զգում նա առանց վերարկուի, նույնիսկ առանց կրկնակոշիկների, յուր բարակ պիջակում: Երևի չէր զգում, թեև եղանակը բավական ցուրտ էր: Նա հափշտակված էր յուր դերով, աշխատում էր կարգ պահպանել պատանիների շարքում: Կերոնների հրեղեն լեղվակները էլեկտրական ահագին լապտերների լուսո ներքո ներկայացնում էին գեղնագույն աղոտ բծեր՝ տկար, որպես աստղերը լուսնյակ երեկո:

Լևոնի նիհար դեմքը ստացել էր մի տեսակ բաց-մանիշակագույն երանգ: Նա հիշեցնում էր դեկագենտ նկարչի քմահաճ վրձնի տարօրինակ ստեղծագործություն: Սակայն այդ հիվանդոտ դեմքի վրա աչքերը փայլում էին հղկած պողպատի պես: Չորս կողմից էլեկտրականությունը հեղեղված՝ նրա մարմինը դեռնի վրա չէր ձգում սովեր. նա ինքը, կարծես, սովեր լիներ: Երա շարժումները արագ էին, ջղաձգական, լի ավյունով: Երբ խոսում էր, նույնիսկ հեռվից ինձ թվում էր, որ խոսում են նրա բոլոր նյարդերը, սրտի բոլոր թելերը: Ահագին բազմության մեջ ձայնն ինձ չէր հասնում, բայց զբաղ կգայի, որ այդ ձայնը գողում էր հոգեկան բարձր հաճույքից յուր բոլոր ելեկտրով: Լևոնը երջանիկ էր:

Երբ երգչուհին դուրս եկավ թատրոնից երկրպագուներով շրջապատված, Իցկո Մարգուլիսն ամենից առաջ ազադակեց. «ուսա՛»: Չաուշենկոն, գավազանով հետ մղելով նրան, մոտեցավ երգչուհուն ու տվեց նրան յուր ձեռքի թուղթը: Անշուշտ, այդ նրա ոտանաւորն էր, հատկապես օրվա առիթով գրված:

Լևոնը զգալի վերցրեց և օղբ գցեց: Նրա թանձր մազերից երկու շերտ ընկան նուրբ ճակատի վրա: Նրա օրինակին հետևեց պատանիների ամբողջ խումբը: Երևան եկավ Չաուշենկոյի նեղ, երկայնաձև գլուխը, հարթ, նոսր մազերով: Եվ կիսամերկ, կիսաքաղցած պատանիների տհաս ձայները՝ «բրա՛ վա, բրավի՛ սսիմա», խառնվելով միմյանց, կարծես, սառեցին ձմեռային օդում: Այդ վայրկյանին ես անիծեցի մտքումս երջանիկ երգչուհուն, որ թեկուզ ակամա, իրեքից հանել էր այդ մատաղահաս էակներին և վտանգի էր ենթարկում նրանց կյանքը, ո՛վ գիտե գուցե և՛ հոգին: Մի՞թե, արդարև, գեղարվեստ այնքան անողոր է յուր բարձրության վրա, որ յուր առջև ծունկ է շոքեցնել տալիս նույնիսկ անմեղությունը:

Երբ երգչուհին մոտեցավ թատրոնի առջև սպասող փառահեղ կառքին, մի քանի դույզ ձեռներ սկսեցին արձակել ձիերը: Կարծեցի, թե Լևոնն է սկզբնապատճառը և շտապեցի մտքումս հայհոյել բարեկամիս: Սակայն դեռ լավ չէի ճանաչում նրան: Նայեցի՝ չկար ո՛չ լժվողների և ո՛չ լծողների

մեջ: Գրանք բացառապես ուսանողներ էին, որոնց թեթևամտությունը, երևի, անասնություն էր հասնում:

Լեոնի խումբն աջ ու աջակ ուղեկցում էր կառքին՝ վառ կերտներով: Երգչուհին մեկ-մեկ ընդունում էր ուսանողներից փնջերը, փետում ու ծաղիկները սփռում պատանիների վրա, իսկ ուսանողներին վարձատրում էր օդային համբույրներով:

Ճեղքելով ամբոխը, ես մտտեցա բարեկամիս:

— Աա՛, դուք է՛լ այստեղ եք, — գոչեց նա, հևալով, — լսեցի՞ք ինչպես երգեց, լսեցի՞ք...

— Այո՛, Լեոն, հիանալի երգեց: Բայց այդ ուսանողները... Ի՞նչ են անում... Մի՞թե դու հավանում ես այդպիսի ցույցեր:

— Ատաված մի՛ արասցե:

— Մենք անասուններ չենք, — ասաց Իցկո Մարգուլիսը:

— Այո՛, մենք մարդիկ ենք, — գոչեց Չաուշենկոն, վրդովված, — է՛յ պարոնայք ստուգենտներ, մի ձգեք ձեր մտնդիրի վարկը: Է՛յ պարոններ, ամոթ է...

— Մտի՛կ արեք, — գոչեց Լեոնը, — ինքն էլ չի հավանում, ուզում է իջնել կառքից... Բայց ո՛չ, չի իջնում... Աա... Վի՛տյա, Պետրո, Մերգել, Խաչո, հանգրեք կերտները... Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, սպասեցե՛ք... Նա իջնում է կառքից... Իջավ, իջավ... Զիկերը լծում են... Կարի՛ սսիմա, կեցցե՛ Բարբինի. էվի՛վա, բրա՛վա, բրավի՛ սսիմա, առա՛ջ, առա՛ջ...

Եվ, կերտնը բարձրացրած, աղաղակելով, շքացավ ամբոխի մեջ, յուր հրեա և հույն ընկերների հետ... Նրանց հետեց Չաուշենկոն, լախ վերարկուի փեշերը օդի մեջ ֆրֆոացնելով պատառոտված առագաստների պես...

Ես տուն վերադարձա ծանր տպավորության տակ: Այդ գիշեր երազումս տեսա Լեոնի հորը: Թշվա՛ռ վարսավիր: Նա հարբած, կեղտոտ ու պատառոտված հագուստում շնթակել էր թատրոնի մուտքի առջև: Անցորդները հեզնում ու ծիծաղում էին նրա անհույս սերը, որ, ո՛վ գիտե, գուցե առաջացել էր գեղարվեստի սիրուց: Այսպես էի ես միշտ պատկերացնում վարսավիրին, այսպես էլ տեսա նրան երազումս...

Զարթնելով, փափագ զգացի Լեոնին տեսնելու: Բարձրացա վերև: Տանը չէր: Մայրն ինձ հանդիպեց արտասուքը աչքերին և զանգատվեց, թե գիշերը տուն է վերադարձել երեք ժամին: Այսօր զարթնել է թե չէ, իսկույն տանից դուրս է եկել:

— Պարոն, — աղբրսեց այրին, — դուք կարող եք նրան խելքի բերել: Նա սիրում է ձեզ, կլսե ձեր խոսքերը: Նա գնում է հոր ճանապարհով: Վերջն իրան հարբեցողության կտա և շան պես կթավալվի փողոցներում:

— Նա այդ չի անիլ, խելոք է:

— Ա՛խ, պարոն, կարծում եք հայրը հիմա՞ր էր: Ո՛չ, նա էլ խելոք էր: Բայց խելքից հանեցին, օրս սևացրին: Ամուսնուս ձեռքիցս խլեցին, շեմ ուզում որդուս էլ խլին... Պարոն, օգնեցեք, ես մայր եմ, հասկանո՞ւմ եք, մայր...

Այո՛, մայր էր այդ կինը, գիտեի, որ սիրում էր որդուն ու տանջվում նրա պատճառով: Այժմ խղճում ու միջև անգամ ցավակցում էի նրան. բայց դարձյալ անախորժ էին ինձ համար նրա անվերջ զանգասունները, նրա եսամոլ հոգացողությունը որդու համար:

Կեսօրից հետո կրկին բարձրացա վերև: Այս անգամ Լեոնը տանն էր, բայց անկողնում պառկած: Նրա վտիտ այտերի վրա նշմարեցի անսովոր կարմրություն: Բռնեցի բազուկը. երակը զարկում էր ուժգին: Անշուշտ երեկ մրսել էր: Բայց չէր հանձն առնում հիվանդությունը: Նա ուրախ էր և, օգտվելով մոր բացակայությունից, հայտնեց յուր ուրախության պատճառը: Բարձի տակից հանեց մի լուսանկար և, ցույց տալով, հարցրեց.

— Ճանաչո՞ւմ եք:

Այդ երեկվա երջանիկ երգչուհու լուսանկարն էր:

«Իմ սիրելի արտիստին», կարգացի լուսանկարի ձևկատին:

— Ամենքն էլ ինձ արտիստ են կոչում, — ասաց Լեոնը, — չգիտեմ ինչու: Այսօր զնացել էի նրան շնորհավորելու երեկվա աջողության համար... Ծաղիկներ էի տարել, հրավիրեց ներս, կոֆեով հյուրասիրեց: Բավական խոսեցինք... հարցնում էր՝ ինչքան եմ վաստակում: Խաբեցի, ասացի՛ հայրս ժառանգություն է թողել: Վախենում էի, որ փող առաջարկի ինձ: Նա նվիրեց ինձ յուր լուսանկարը: Ես համբուրեցի նրա ձեռքը, նա էլ իմ ձեռքս: Օ՛, սինյոր, ես շատ երգչուհիներից ունեմ այդպիսի նվերներ, ա՛հ, այն ալբոմը լիքն է...

Եվ այս վարձատրությունը նա զո՛հ ու երջանիկ էր:

— Բայց ես մի լուսանկար ունիմ, — շարունակեց նա, — ալբոմում չեմ պահում: Մայրս սպառնում է բոլորն այրել, վախենում եմ այս մեկն էլ այրի... իսկույն ցույց կտամ...

Նա բարձրացավ տեղից, պիջակի գրպանից հանեց մի ծրար, ծրարի մեջից թանկագին լուսանկարը: Ես կարգացի հետևյալ մակագիրը. «Իմ ապագա երկրպագուին — Լուիզա»:

— Օ՛հ, ճիշտ է, բոլորովին ճիշտ, սինյոր: Ես նրա ապագա երկրպագուն կլինեմ: Լուիզան փայլուն ապագա ունի. կտեսնեք, սինյոր, կտեսնեք... Բայց այս ի՞նչ է, գլուխս պտտվեց, պառկեմ...

Երբ տիկին Ալմաստը՝ Լեոնի մայրը, ներս մտավ, խորհուրդ տվեցի

բժիշկ հրավիրել: Լեոնը գլուխը բարձրացրեց, նստեց անկողնում: Ի՞նչ բժիշկ, ո՞վ է հիվանդ, հարկավոր չէ բժիշկ... Ես հասկացա նրա միտքը, վախենում էր, որ բժիշկն արգելի նրան տնից դուրս գալու:

— Երեկոյան յոթ ժամին երրորդ անգամ բարձրացա վերև և նրան շտեմա: Տիկին Ալմաստն ասաց, թե իմ դուրս գալուց հետո թաքուն հագնել է ու փախել...

Անմիտ պատանի. նա վտանգի էր ենթարկում յուր կյանքը: Ես իսկույն դուրս եկա փողոց. գիտեի ուր կարող է լինել: Հանդիպեցի նրան թատրոնի մուտքի առջև:

— Պարոններ, չե՞ք կամենում պրոգրամ գնել, — դիմում էր նա անցորդներին, առաջարկելով նույն օրվա ներկայացման ծրագիրը:

Մարդիկ անցնում էին անտարբեր, անգամ չնայելով նրան, իսկ ոմանք կոպտությամբ գոռում էին. «գնա՛, կորի՛ր»: Եվ Լեոնի հպարտ հոգին կրքում էր այդ վիրավորանքները համբերությամբ: Իմ սիրտը մորմոքվեց, երբ նայեցի նրա կապտած դեմքին:

— Գնա՛ տուն, գնա՛, — խնդրեցի ես, — դու բոլորովին հիվանդ ես...

— Ո՞վ ասաց հիվանդ եմ: Մա՛յրս: Նա միշտ կամ իրան է հիվանդ երևակայում, կամ ինձ: Այս երեկո նոր օպերա է ներկայացվում, ես տո՞ւն գնամ: Ո՛չ, սինյոր, ահա՛ իմ տունը...

Նա ցույց տվեց թատրոնը և ժպտալով հեռացավ: Հեռվից լսում էի նրա ձայնը.

— Պարո՛ն, պրոգրամ, պրոգրամ, չե՞ք կամենում, նոր օպերա է, հետաքրքրական. պրոգրամ, հատը տասը կոպեկ...

Մյուս օրն առավոտյան դարձյալ բարձրացա վերև և էլի նրան անկողնում տեսա: Միևնույն տանը բնակվում էր մի հրեա բժիշկ: Շտապեցի նրան հրավիրել: Քննեց հիվանդին, գրեց ինչ-որ դեղ, Երկու օր հազիվ կարողացանք Լեոնին տանը պահել, երկրորդ երեկո լաց եղավ, երբ արգելեցինք թատրոն դնալ: Բարեբախտաբար, երրորդ օրը տաքությունն անցավ:

Զմեռային սեզոնը վերջացավ: Իմ հարևան արտիստները հենց մեծ պասի առաջին օրն ուղևորվեցին իրենց հայրենիքը: Այդ օրը տխուր էր ոչ միայն Լեոնի, այլև ինձ համար. այնքան արդեն վարժվել էի հարևաններիս շրջանին:

Մենք մինչև կայարան ուղեկցեցինք իտալացիներին: Հրածեղտ տալիս՝ Կավալարոն երեք անգամ բարեկամաբար համարովեց Լեոնի հետ...

Հենց նույն օրը Լուիզան ինձ ասաց, թե ինքն էլ ամենատուր մի ամ-

սից ուղևորվելու է Խալիա: Հարցը վճռված էր. սինյորա Ստեֆանիան վաղուց էր հաշտվել աղջկանից բաժանվելու մտքի հետ:

Երբ հայտնեցի Լեոնին Լուիզայի ուղևորության մոտալուտ ժամանակը, ինձ այնպես թվաց, որ լուրը նրա վրա առանձին տպավորություն չգործեց: Գուցե այդ նրանից էր, որ նույն օրերը նա առհասարակ շատ տխուր էր տրամադրված: Մեծ պասի առաջին շաբաթն էր, թատրոնները փակ էին: Լեոնն ամեն օր գնում էր քաղաքային թատրոնի շուրջը գտնվող գեղեցիկ պարտեզը, նստում այնտեղ ու նայում հսկայական շինությունը: Հետո գլուխը կրծքին թեքած, ով գիտե ինչ խորհրդածությունների մեջ, վերադառնում էր տուն: Նա նորոգել էր տվել մոր ձեռքով լուսամուտից փողոց շարված կիթառը, նվագում էր: Երբեմն գալիս էր ինձ մոտ և իմ առաջարկությամբ մանդոլինա նվագում: Մի անգամ թախանձեցի նրան կրկնել «Մադրիդի շրջմուղիկը» մերժեց:

Սպերային փոխարինեց դրաման: Մեծ պասի առաջին կիրակուց սկսվեցին ներկայացումները: Լեոնը մտավ յուր դերի մեջ, բայց ո՛չ նախկին սիրով. դրաման օպերայի չափ չէր սիրում, մանավանդ որ եկվոր խմբի մեջ չկային զբավիչ ուժեր: Սակայն պատանուն պաշարել էր ուրիշ տեսակ աշխույժ, որ ինձ անհանգստացնում էր: Նա ամեն օր գալիս էր ինձ մոտ, վերցնում մանդոլինան, նստում լուսամուտի մոտ, նվագում «Մադրիդի շրջմուղիկը»: Երբեմն հանկարծ ընդհատում էր նվագումը, մանդոլինան շտապով դնում էր սեղանի վրա ու դուրս վազում: Նա գնում էր Լուիզայի մոտ, նստում և երկար ու երկար հարձուփորձ անում առաջիկա ճամփորդության մասին: Եվ բարեսիրտ Լուիզան երբեք չէր ձանձրանում նրա հարցերից, որովհետև նրա համար հաճելի էր խոսել յուր ապագայի մասին:

— Գիտե՞ք, — դարձավ ինձ մի անգամ Ռաիսան, — նա ուղղակի սիրահարված է Լուիզայի վրա: Այո՞, կարող եմ երզվել, որ սիրահարված է:

— Զգո՛ւյ՛ջ եղեք, օրիորդ — ասացի ես, — Լեոնը կլսի ու կվշտանա:

Ես հիշեցի թշվառ վարսավիրին և վախեցա՝ միզուցեց որդին ենթարկվի հոր վիճակին: Բայց բարեբախտաբար, Լուիզայի շրջապատողներն ավելի խելացի էին, քան այն երզուհու շրջանը, որի վրա սիրահարված էր եղել վարսավիրը: Ռաիսան խոսք տվեց ինձ այլևս չխոսել Լեոնի նվիրական զգացումների մասին...

Հասավ, վերջապես, օրիորդի ուղևորության օրը: Մի շաբաթ էր, Լեվոնն անձանաչելի էր դարձել. նա ուրախ էր ու զվարթ: Կարծես ինքն էր պատրաստվում ճանապարհորդելու: Գնում էր, գալիս, խոսում, զվարճախոսում: Զգիտե՛ր ինչ անե՛ր Լուիզայի սիրտը շահելու համար: Ուղևորու-

Քյան նախընթաց երեկո Լուիզան, ցույց տալով մի արծաթե գրչակոթ, ասաց.

— Տեսե՞ք ի՞նչ խելագարություն է արել ձեր հայրենակիցը: Չէ՞ որ այն նրա մի շարքավա աշխատանքի վարձն է:

— Նա նվիրել է ձեզ այդ գրիչը, որ նամակներ գրեք իրան,— ասացի ես:

— Այո՞, և ես կգրեմ նրան: Խնդրեցի նրան հետ վերցնել նվիրը, վերավորվեց, քիչ մնաց լաց լինի:

Գնացքն ուղևորվում էր առավոտյան տասը ժամին: Մենք, սինյորա Ստեֆանիայի բոլոր կենողներս, գնացինք կայարան Լուիզային ճանապարհ դնելու: Կարծում էի, Լեոնն ամենից առաջ եկած կլիներ այնտեղ: Սակայն նա չկար և շերեաց երկար ժամանակ: Այս անսպասելի էր. ի՞նչը կարող էր խանգարել նրան վերջին անգամ տեսնելու Լուիզային:

Սինյորա Ստեֆանիան ինձ հաղորդեց, թե Կավալարոյից մի շատ սիրալիր նամակ է ստացել: Երգիչն ուրախությամբ հանձն է առնում հոգալ Իտալիայում Լուիզայի մասին, ղեկավարել նրա առաջին քայլերը:

— Նա շատ ազնիվ մարդ է,— ավելացրեց տանտիրուհին ուրախ ուրախ,— հարազատ եղբոր պես կնայի Լուիզային: Ես աղչական բաց չէի թողնիլ, եթե չլիներ Կավալարոն...

Երբեք Լուիզային այնչափ զվարթ ու զվարճախոս չէի տեսել, որչափ այդ օրը, շնայելով, որ մինչև կայարան գնալն երկու անգամ արտասվել էր մորից բաժանվելու պատճառով: Մի վայրկյան անգամ չէր հանգրտանում, թուչկոտում էր ինչպես յոթ տարեկան աղջիկ, քրքրում էր հրըճվում յուր ճամփորդությանը: Ամենքիս հետ կատակներ էր անում և բոլորին խոստանում առանձին-առանձին նամակ գրել: Նա լի էր ապագայի վերաբերմամբ քաղցր հույսերով և այդ հույսերը չէր թաքցնում մեզանից: Մի երկու տարուց հետո նա կվերադառնա մշակված, կատարելագործված ձայնով, կսկսի երգել օպերայում: Տեսե՞ք, ինչպիսի՞ աջողություն կունենա, ո՞րքան երկրպագուներ:

— «Իսկ նա՞»,— անցավ մտքովս ակամա,— նրա մասին չե՞ս մտածում»:

— Բայց ո՞ր է Լեոնը,— հարցրեց Լուիզան հանկարծ, կարծես գուշակելով իմ միտքը.— ա՞հ իմացա ինչո՞ւ համար է ուշանում: Ռիշելիեի փողոցով անցնելիս տեսա նրան ծաղկավաճառի խանութում: Այդ պատանու սիրտը օվկիանոս է, ընդարձակ... Ահա նա, գալիս է... Տեսե՞ք ինչ է բերում, չէի՞ ասում... Անուղղելի՞...

ձեղքելով կայարանի ամբոխը, Լեոնը մոտեցավ մեզ մի գեղեցիկ

փունջ ձեռին: Շատ վաղելուց քրտնել էր ու սաստիկ հեռավոր էր: Դիմելով ուղղակի Լուիզային, գոհվել վերջրեց և գլուխ տալով, փունջը ներկայացրեց:

Արդեն լավ ճանաչելով նրան, ես վախեցա միայն մի բանից՝ Լուիզայի հանդիմանությունից: Եթե օրիորդն ամենաթեթև ակնարկ անգամ աներ, թե այդպիսի մի նվեր բոլորովին չի համապատասխանում Լեոնի աղքատ գրպանին, գիտեի, պիտի շարաշար վիրավորեր նրան: Բայց նա նրբազգաց գտնվեց. իսկույն ըմբռնեց Լեոնի հոգեբանությունը և այնպես հայտնեց յուր շնորհակալությունը, այնպես ժպտաց, հոտ քաշելով փնջից, այնպես գովեց նվերը: որ պատանու այտերը կարմրեցին ներքին հաճույքից:

Այդչափ սրտագետ չգտնվեց Ռախսան, նա հարցրեց Լուիզային.

— Կավալարոն քեզ դիմավորելու՞ է Միլանում:

— Այո,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան:

— Մի՞թե նա այնտեղ է,— հարցրեց Լեոնը հուզված, զողոռչուն ձայնով:

— Նա եկել է Միլան հատկապես Լուիզային դիմավորելու համար,— պատասխանեց սինյորա Ստեֆանիան մի առանձին հաճույքով:

Այն հոգեկան հաճույքը, որ մի ժպիտով Լուիզան պատճառել էր Լեոնին, վայրկենաբար շքացավ, տեղի տալով գաղտնի նախանձի կրծող կրքին: Բայց Լեոնը գիտեր զսպել իրան շափահաս տղամարդի պես: Նա ասաց.

— Այդ լավ է: Սինյոր Կավալարոն կօգնի սինյորինա Լուիզային:

Երկրորդ զանգակի միջոցին Լուիզան սկսեց վերջին հրաժեշտը տալ: Նա արավ ավելի, քան կարելի էր սպասել նույնիսկ յուր նման մի բարի, հասարակ և պարզասիրտ օրիորդից, որ վարակված չէր նախապաշարումներով: Ազատվելով մոր գրկից, ամենից առաջ Լեոնի ձեռն առավ և... համբուրվեց նրա հետ պարզ ընկերական կերպով: Հետո, շտապ-շտապ սեղմելով մեք ձեռները, փունջը ձեռին բարձրացավ կառախումբ:

Ես դիտում էի Լեոնին: Նա բեկովել էր նույն տեղում, ուր արժանացավ Լուիզայի հրաժեշտի համբուրքին, և նայում էր այն լուսամուտին, ուր պիտի երևար օրիորդը: Բնազդաբար բռնեցի նրա թևից և մի փոքր հեռացրի կառախմբից...

Ահա երևաց Լուիզայի զվարթ դեմքը լուսամուտից: Նա օդային համբուրքներ էր ուղարկում մեզ: Մի քանի բույս ևս, և լավեց երրորդ զանգը, ու կառախումբը կամացուկ շարժվեց, այնպես անաղմուկ, որ կարծես նավ էր լողում: Այն ժամանակ միայն Լեոնը սթափվեց և զլխարկը բարձրացնելով գռչեց խալերեն.

— Բարի ճանապարհ... Յտեսութիւն... Շուտով...

Տուն վերադարձանք երկուսս միասին ձիաքարշով: Ծանապարհին կե-
վանը մի բան անգամ շարտասանեց: Լուռ էի և ես: Հէի կամենում ընդհա-
տել նրա մտքերի թելը: Թե նա տանջվում էր՝ այս պարզ էր ինձ համար,
թե նա երջանիկ է Լուիզայի համբույրով՝ այս էլ երևում էր: Բայց թե
ի՞նչ էր մտածում՝ այս չիմացա. երևում էր միայն, որ նրան զբաղեցնողը
սովորական մի միտք չէ...

Ես հրավիրեցի նրան սենյակս: Ինչ-որ պատճառով հրաժարվեց զալ:
Արագ-արագ բարձրանալով վերև, չբացավ հինգերորդ հարկի բարձրու-
թյան մեջ:

Այդ օրից ավելի քան մի շաբաթ անցավ, ես նրան շտեմա: Ինքը չէր
գալիս սենյակս, իսկ ես բարձրանում էի վերև և միայն մօրը հանդիպում:

— Ուշ գիշերին տուն է գալիս սենյակս, երբ ես քնած եմ, առավոտը
գնում է, երբ քնած եմ: Բայց լավ որդի է, ամեն օր սեղանի վրա թողնում
է հիսուն կոպեկ ողորմութիւն... անիծվի՛ նա...

— Տիկին, — գոչեցի ես բարկացած, բուրբուխն համբուրությունից
դուրս գալով այրու անվերջ անեծքներից, — նա ձեր ծախսը տալիս է, հե-
րիք է, էլ ի՞նչ եք ուզում...

Խեղճ կինն ապշած նայեց երեսիս ու մի քալ հետո դրեց: Երևի, շատ
էի բարկացած, և նա չէր սպասում իմ կողմից այդչափ կոպտութիւն: Ես
զղջացի. ինչ և լինեք, նա դժբախտ էր, գոնե այդպես էր համարում իրան:

— Հետաքրքրվե՞լ եք, արդյոք, ուր է գնում ամեն օր, — հարցրի ես,
ձայնս մեղմացնելով:

— Շատ էլ հետաքրքրվում եմ, որ չի ասո՞ւմ: Կիթառն էլ ամեն օր
հետը տանում է: Բայց ես կիմանամ՝ ուր է գնում, կիմանամ, չեմ թողնիլ
որ կորչի հոր պես...

Չարմառալիկն այն էր, որ թատրոնների շուրջն էլ չէի հանդիպում կե-
վանին: Ես կատարելապես տիրում էի առանց նրան, մանա՞վանդ որ սին-
յորա Ստեֆանիայի սեղանատունը գրկվել էր յուր հրապուրից: Այնտեղ
այլևս չէին հնչում Լուիզայի մետաղային ձայնն ու վարակիչ ծիծաղը: Սին-
յորա Ստեֆանիան նրա ուղեւորվելու հենց երկրորդ օրը զաշնամուրը վե-
րագարձել էր երաժշտական խանութ, ուսկից վերցրած էր ամսավարձով:
Չկար ո՛չ նվագող, ո՛չ երգող, ո՛չ ծիծաղող: Ռախսան և ուսանողը մտեր-
մացել էին ու զբաղված էին իրանց մտերմութեամբ: Ավարտելով ճաշը,
նրանք շտապում էին հեռանալ իրենց սենյակները:

Ես ուրախութեամբ կտեղափոխվեի մի ուրիշ բնակարան, եթե չվնաս-

սեի Ստեֆանիայի դրութեանը: Նրա սենյակների մեծ մասը դատարկ էր,
եթե ես էլ դուրս գայի, խեղճ կինը պիտի տուժեր:

Մի անգամ ճաշից հետո բուլվարումն էի: Այստեղից բացվում էր
Օդեսայի գեղեցիկ տեսարաններից մեկը: Մոտ երկու հարյուր ոտնաչափ
բարձրութունից երևում են ամբողջ նավահանգիստն ու ծովածոցը իրանց
հազարավոր նավերով: Ես վաղուց էի կշտացել այդ տեսարանից: Նստած
ամբոխից հետո մի առանձնակի նստարանի վրա՝ երաժշտութիւն էի լը-
սում: Ակամա հիշում էի Լեոնի մանդոլինան, որ տասն օր էր որբացել էր
սեղանիս վրա: «Ո՞ր է նա այժմ», — հարցնում էի ինքս ինձ, և հարցը
մնում էր հարց:

— Բոնժուր, մոսյո, — լսեցի մի թույլ թոքախտավոր ձայն:

Գլուխս բարձրացրի և իմ առջև տեսա Չաուշենկոյին Իցկո Մարգու-
լիսի հետ: Այս հանդիպումն ինձ ուրախացրեց: Ես սեղմեցի նրանց ձեռք
և իսկույն հարցրի Լեոնի մասին:

Չաուշենկոն հաստ գավազանք բարձրացրեց լայն վերարկուի տակից
և, ցույց տալով նավահանգիստը, թատրոնական եղանակով ասաց.

— Այնտեղ է:

— Չաուշենկո, ինչո՞ւ այսօր ձեռքդ տրադիկական ես, — ասաց Ից-
կոն:

— Որովհետև, սիրելի ջճուդիկս, այնտեղ է կատարվում կյանքի տրա-
դեդիան: Մարդիկ տանջվում են ու մեռնում խավարի մեջ: Գնանք, տա՛ր
ինձ այնտեղ, Իցկո: Չաուշենկոն արիստոկրատ բանաստեղծներից չէ,
որոնք խորշում են ամբոխից: Մաքսիմ Գորկիի գրածները չես կարդացել,
Չաուշենկոյինը կկարդաս: Ութ տարի ուսումնասիրել եմ արժիճային աշ-
խարհը. այժմ ուզում եմ ուսումնասիրել նավահանգստի ամբոխը: Գնանք,
պարոն, — դարձավ նա ինձ, — դուք էլ գրող եք, գնանք, մի՛ ամաչեք:

— Գնանք, ուր՝ ուզում եք, միայն թե Լեոնին ցույց տվեք:

— Իցկոն մեղ կառաջնորդի: Նա խավարի ծնունդ է: Հայրը նավա-
հանգստում հին լաթեր ու երկաթ է ծողովում, պիտի իմանա խավար աշ-
խարհի բոլոր խորշերը յուր ձեռքի ափի պես:

— Իսկ դու պիտի լուսավորես այդ խավար աշխարհը ահա դրան-
ցով, — ասաց Իցկոն, զարկելով բանաստեղծի ձեռքի գրքույկներին: —
Քանի՞ օրինակ ես վերցրել: Տա՛սը: Կխարջենք, միամիտ կաց: Նո՛ւ, չիմ-
բա- չիմբա, չիլալա... Չաուշենկո, չիլալա՛:

Նա ձախ ոտը բարձրացրեց և, աջ ոտի վրա ոստոսապալով, վազեց
առաջ:

Օդեսայի նավահանգիստը քաղաքի հետ միացած է մի հսկայական

բարե սանդուղքով, որի բարձրության վրա բուլվարի մեջտեղում կանգնած է քաղաքի հիմնադիր Ռիշիլիեի արձանը, իսկ ստորոտում կառուցված է մի փոքրիկ եկեղեցի նավահանգստի բնակչության համար: Մենք իջանք այդ սանդուղքով, մտանք մի աղեղնաձև լայն փողոց: Այդ վերջին փողոցն է զեպի ծովափը, այնուհետև ամբողջ նավահանգստի երկայնությամբ բարձրանում է «էսթակադան»՝ երկաթուղու բեռնակիր զնացքների համար կառուցված կամուրջը: Գիշեր-ցերեկ այս հսկայակա՛ն կամուրջի վրայով սուլելով անցնում են շոգեկառքերը, քարշ տալով վազոնների երկայն շարքերը, իսկ ներքև բազմաթիվ կամարների տակով անցուղարձ են անում բեռնակիր սալեր, նավաստիներ, բանվորներ: Այդ մի աղմկալի վայր է, մի բարդ հանգույց ծովային և ցամաքային կյանքերի միջև: Շոգենալների թանձր ծուխը, նավաստիների կոշտ ձայները, էսթակադայի խուլ թնդյունները զնացքների ծանրությունից, կայարաններում կուտակված քարածխի փոշին՝ այս բոլորը ընդհանուր առմամբ անսովոր մարդու վրա ճնշող տպավորություն են գործում:

Իցկո Մարգուլիսը մեզ առաջնորդեց քարածխի փոշով ծածկված փողոցի խորքը: Երբ եկեղեցուց հեռացանք երկու հարյուր քալ, զեպի աջ, մեր առջև բացվեց օդետների, ստորին տեսակի թեյատների ու պանդուկների մի ամբողջ ավան: Այստեղ էր վստում նավահանգստի բնակչության մեծ մասը: Պանդուկներից լավում էին հարմոնիայի և ռուսական ողորմելի բալալայկայի հնչյուններն ամբոխի աղբակների, երգերի, գոռում-գոչյունների, հիշոցների ու անձքների հետ: Նրանք, որոնք ժամանակ ու միջոց ունեին, ուտում, խմում ու հարբում էին պանդուկներում, վայելելով էժանագին հուրիների բնկերության հաճույքը: Իսկ նրանք, որոնք մի-միայն խմելու համար փող ունեին, մտնում էին «Մոնոպոլի» կրպակները: Այստեղ վերցնելով կնքված շշերը՝ զուրս էին գալիս փողոց և բովանդակությունը դատարկում իրանց բերանները: Օղին արգելվում է խմել «Մոնոպոլի» կրպակներում, ուստի հարբեցողությունը, որ առաջ քիչ թե շատ ամոթ ուներ և թաքնվում էր օդետների պատերի մեջ, այժմ թաքնվորում է փողոցում ամենայն համարձակությամբ: Եվ ահա նրա ողորմելի զոհերը թավալված են կրպակների առջև, մայթերի վրա, փողոցի մեջտեղում սալերի ու կառքերի տակ ջարդվելու վտանգին ենթակա:

Իցկոն կանգ առավ մի մեծ պանդուկի առջև, որի դռների ճակատին գրված էր. «Արքայական յախտա»:

— Ահա այստեղ է Լևոնը, — ասաց նա. — անցյալ շաբաթ «Ոսկե խարիսխումն» էր նվագում:

— Հը՞մ, — արտասանեց Չաուչենկոն, դառնալով ինձ, — տատան-

վո՞ւմ եք: Վախենո՞ւմ եք մտնել: Քա՛ջ եղեք, ձեզ չեն ուտիլ, մեզ նման մարդիկ են...

Նա գավազանը բարձրացրեց և հաղթական քայլերով մտավ Իցկոյի հետ պանդուկ: Ես մի քիչ նրանցից լավ էի հագնված: «Աղա»՝ չհամարվելու համար վերարկուսի օձիքը բարձրացրի, գլխարկիս եզրը քաշեցի աչքերիս, հուսալով, որ ամենաշատը հույն որմնադիր կհամարեն ինձ:

Պանդուկը լի էր հաճախորդներով: Առաջին պահ ոչինչ չկարողացա որոշել, այնքան մթնոլորտը տոգորված էր ծխով, փոշով ու կերակուրների շոգիով: Դժվար էր ընդհանուր աղմուկի, գոռում-գոչյունների ու հայհոյանքների մեջ մի բան հասկանալու: Այցելուների մի մասը խմբվել էր բուֆետի առջև, որ գտնվում էր ուղիղ մուտքի դիմաց: Մենք հրճվում էինք այս ու այն կողմ: Չաուչենկոյի նիհար մարմինը պնդակազմ նավաստիների ուսերի հարվածներից տաշեղի պես թռչկոտում էր: Երբեմն նա իրան դիմող մեջքերին դեմ էր տալիս գավազանի կոթը, ինքը հեռու կանգնում: Իցկոն, յուր փոքրության շնորհիվ, կատվի ճարպկությամբ սլվվում էր առաջ մարդկանց արանքով: Ես հազիվ էի կարողանում քիթ ու պոռնիզս ազատ պահել օդի մեջ անիմաստ շարժվող ձեռների ու արմունկների պատահական հարվածներից:

Մենք անցանք երկու շարք կեղտոտ ու մերկ սենյակների միջով, որոնց շուրջը նստած էին նավաստիներ և երկաթուղու ծառայողներ: Մի, քիթը ուռած, կարմրած, աչքերի տակերը կապտած կին, ինձ տեսնելով, գոչեց.

— էյ, բասուրման, արի միասին «տրեպակա» պարենը:

Ես հազիվ կարողացա ազատվել նրա սիրալիր թևերից, որ բացվել էին ինձ գրկելու համար: Չաուչենկոն, գլուխը փիլիսոփայորեն շարժելով, արտասանեց:

— Թռչում, ո՞ւր է քո փեսուրը:

— Քեոի Սիդորի կատուն պոկոտել է, — ասաց Իցկոն, ծիծաղելով: Քեոի Սիդորը «Արքայական յախտայի» տերն էր, կատուն՝ օղին:

Վերջապես, հասանք ընդարձակ պանդուկի համեմատաբար մի ապահով անկյուն, ուր մեր կողերը ջարդվելու վտանգից ազատվեցին: Այնտեղ մի երկար սեղանի քով նստած էին տասնի չափ նավաստիներ: Սեղանը ծածկված էր կեղտոտ ամաններով, հացի կտորներով, ուտելիքների ու ծխախոտի մնացորդներով, գարեջրի և օդու շշերով ու բաժակներով:

— Ահա և՛ ձեր արտիստը, — ասաց Իցկոն, ցույց տալով սեղանի ծայրը:

Այնտեղ նստած էր Լեոնը: Նա կիթառ էր նվագում և զվարճացնում սեղանակիցներին: Չնայելով յուր շքավորութեանը, ես մինչև այդ օրը նրան կեղտոտ չէի տեսել: Գոնն շապիկը միշտ անարատ էր, ձեռներն ու երեսը մաքուր, կոշիկները վաքսած, փայլուն: Իսկ այժմ նա նմանվում էր գործարանական բանվորի:

Իմ երևալը նրան զարմացրեց: Նա շքեղճատեց նվագումը, բայց շափազանց շփոթվեց, կարմրեց: Նավաստիները նրան լսում էին ուշադիր, թեև արդեն բոլորն հարբած էին: Իրանց հիացմունքն արտահայտում էին գոռում-գոչումներով: Երբեմն մեկը կամ մյուսը վեր էր կենում, գրկվում ու համբուրվում նրա հետ կամ, մեջքին զարկելով, արտասանում էր.

— Մալադե՛ց, Լյովա, մալադե՛ց...

Չառչենկոն մեզ հրավիրեց նստել մի դատարկ սեղանի քով, ասելով, թե Լեոնին չի կարելի խանգարել, նավաստիները կկատաղեն: Մի շիշ գարեջրի պատրվակով կարելի էր նստել, և մենք նստեցինք: Լեոնը շարունակ մեզ էր նայում ու ժպտում: Այդ տասն օրվա ընթացքում նա սովելի նիհարել էր ու թորշումել: Առաջին անգամ այդ օրը նրա բերանի անկյուններում նկատեցի թեթև խորշեր:

Սեղանի մոտից վեր կացավ լալն թիկունքով ու մեծ միբուքով մի նավաստի և օրորվելով մոտեցավ Լեոնին: Ձեռը դնելով պատանու նիհարիկ ուսի վրա, գոչեց.

— Էյ, ճպուտ, նվագելո՞ւ ես ինձ համար «Օ՛հ, իմ վիշտ», թե՞ չէ՛. ես ուզում եմ «Օ՛հ, իմ վիշտ» լսել:

— Տե՛ղդ նստիր, էյ, Սիբիրի ռեխ, — գոչեցին ընկերները, — մի՛ խանգարիր Լյովային:

— Չեմ նստիլ, մինչև որ չսեմ՝ «Օ՛հ, իմ վիշտ»: «Օ՛հ, իմ վիշտ»: Լյովա, Լյովա, «Օ՛հ, իմ վիշտ»:

— Հիմար գլուխ, — նկատեց մեկը, — Լյովան հենց «Օ՛հ, իմ վիշտ» է նվագում: Չես լսում, անո՞ւս...

— Լյովա, սուտ չի՞ ասում:

Լյովան գլխով հաստատեց, թե նվագածը հենց «Օ՛հ, իմ վիշտն» է:

— Սատանան տանի, — գոռաց Սիբիրի ռեխը, — Ի՛նչ լավ էիր նվագում: Լսեցինք, լսեցինք. հիմա նվագիր «Դունայի գեղեցկուհի»: Լյովա, Լյովա, «Դունայի գեղեցկուհի»:

— Ա՛յ բեզ «Դունայի գեղեցկուհի», — ասաց մի հաղթանդամ և, հետևից ձեռները գցելով Սիբիրի ռեխի կռների միշտով, փորը դեմ ավից մեջքին, բարձրացրեց ու բերեց նստեցրեց յուր տեղը:

— Է՛յ դու Կալուզայի արջ, ինչպե՞ս համարձակվեցիր, — գոռաց Սիբիրի ռեխը, — թաթերդ կփշրեմ...

Եվ բռունցքն այնպիսի ուժով զարկեց սեղանին, որ շշերն ու բաժակները միմյանց դիպչելով փրավեցին:

Բարձրացավ աղմուկ, վեճ, իրարանցում: Օդի մեջ երևացին մի քանի սպանալի բռունցքներ: Գուցե «Սիբիրի ռեխը» և «Կալուզայի արջը» միմյանց քիթ ու պոռնոց շարդեին, եթե չլիներ մի ալևոր նավաստի, որին ընկերները «Դյադուշկա» էին անվանում: Նա մեջ մտավ նրանց բաժանելու: Օգնության հասավ Լեոնը: Նա նվագումը ընդհատեց և, տեղից վեր կենալով, ասաց.

— Պարոններ, թո՛ւյլ տվեք ինձ գնալ «խերսոնցիների» մոտ:

Վեճն իսկույն դադարեց, բոլորը շրջապատեցին երաժշտին:

— Լյովա, աղավնյակ, մի՛ անիր, Լյովա, հոգյակ, նվագիր. ինչպե՞ս կարելի է, — խնդրեցին բոլորը:

— Նվագի՛ր... ինչպե՞ս նվագեմ, պարոններ, քանի որ չեք լսում, կովում եք անկիրթ «բոսյակների» պես: Մի՞թե վայել է «Ռուսաց ընկերության» նավաստիներին:

— Վայել չէ, իհարկե վայել չէ, — գոչեց «Դյադուշկան»:

— Դուք ինձ «տիրասպուլցիների» մոտից բերեցիք այստեղ, որ ձեր կոն՝վը տեսնեմ: Դուք լավ չեք գնահատում երաժշտությունը:

«Սխերսոն», «Տիրասպուլ» նավեր էին, և նավաստիները կրում էին իրենց նավերի անունները:

— Կգնահատենք, կգնահատենք, Լյովա, հիմարներ չենք...

— Ի՛նչ է, փո՞ղ է ուզում այդ ճպուտը, — գոչեց Սիբիրի ռեխը, և վարտիբի գրպանից հանելով արծաթե դրամներով լի քսակը, գցեց Լեովոնի գիրկը, — ա՛հա՛, վերցրո՛ւ, խեղդվիր...

— Մենք էլ կտանք, մենք էլ կտանք, — աղաղակեցին ամենքը, ձեռները տանելով իրենց գրպանները:

— Տեսե՛ք, տեսե՛ք, Լեոնը հարստանալու է, — գոչեց Իցկոն, հըրճվանքից ձեռները միմյանց զարկելով, երբ տեսավ փողի քսակները:

— Հապա, կտեսնենք, թե ինչպես, — արտասանեց Չառչենկոն, որ, արմունկները սեղանին հենած դիտում էր կատարվող տեսարանը:

Լեոնը հանգիստ վերցրեց յուր գիրկն ընկած քսակները և դնելով սեղանի վրա, ասաց.

— Ես իմ գնից մի կոպեկ էլ առել չեմ վերցնիլ: Համարը 10 կոպեկ, ո՛չ ավելի, ո՛չ պակաս: Դրեք ձեր գրպանները, նստեցե՛ք, նվագում եմ...

— Բրավո՛, Լեոն, բրավո՛, դու մեր երեսը սե շարիր,— գոչեց Չառուչենկոն ողևորված և նավաստիների ուշադրությունը գրավեց մեր վրա։
— Այդ ի՞նչ կատու է,— գոչեց Սիբիրի ռեխը,— ա՛հ, տիրացո՛ւ Չէ, ուխտավոր է, արեղա է... էյ, երևի Իոթագամայի տաճարի համար լումա ժողովելու ես եկել։ Արի՛, արի, մենք էլ կտանք մեր հոգու փրկության համար։

Չառուչենկոն վերցրեց սեղանի վրայից յուր գրքույկները և հանդիսավոր քայլերով մոտեցավ նավաստիներին։

— Պարոններ, ես ո՛չ տիրացու եմ, ո՛չ տաճարի համար լումա ժողովող։ Ես երգիչ եմ...

— Երգիչ, երգիչ, այդ շատ լավ է,— ասացին ոմանք։— Դեհ երգիր, տեսնենք։

— Երգիր՝ «Օ՛հ, իմ վիշտ»,— պահանջեց Սիբիրի ռեխը,— «Օ՛հ, իմ վիշտ»։

— Օ՛հ, խավար. ահա իմ վիշտը,— արտասանեց բանաստեղծը։— Պարոններ, ես ձայնով չեմ երգում, այլ գրչով։ Գնեցե՛ք մի-մի օրինակ ահա այս գրքույկներից։ Դուք, պարոններ, ինչպես տեսնում եմ, երաժշտություն սիրում եք, մի՛ մոռանաք, որ բանաստեղծությունն էլ նրա քույրն է։

— Քո՛ւյրն է,— ասաց Սիբիրի ռեխը,— ապա տո՛ւր ինձ այդ գեղեցկուհուն...

Նա խլեց գրքույկներից մեկը, դրեց դատարկ ամանի մեջ, վրան օղի թափեց և, լուցկին վառելով, ասաց.

— Ապա, տեսնենք, քույրն ինչպես է երգում։
Օղին այնքան թունդ չէր, որ վառվեր։

— Քեո՛ր՝ Սիբիր, — գոչեց Սիբիրի ռեխը,— կատվիդ մագիլները հանել ես... խի-խի-խի՛, սպիրտ բեր...

— Է՛յ, Սիբիրի ռեխ,— ասաց «Դյաղուչկան», — այսօր դու մեզ ուզում ես խայտառակել։ Գրքերը սուրբ են, հանցանք է նրանց այրելը... Գնե՛նք մի-մի օրինակ...

Նավաստիները գնեցին մի-մի օրինակ «Վշտի և տանջանքների ժամերից», իսկ անհանգիստ Սիբիրի ռեխը մի մեծ բաժակ օղի ձեռքում մոտեցավ հեղինակին։

— Կոնձի՛ր, զնչիցդ երևում է, որ սիրում ես...

Չառուչենկոն խմող չէր։ Երկու ձեռները դեմ տվեց բաժակին, գոչելով.

— Հեո՛ւ ինձանից համառուսական թույն...

Այն ժամանակ Սիբիրի ռեխը կպավ Լեոնին.
— Խմի՛ր, դու մինչև այսօր դեռ չես հաղորդվել... Թե քրիստոնյա ես, պիտի խմես...

— Լյովա, Լյովա, մի բաժակ իմ խաթրու,— խնդրեցին մյուսները Լեոնը հրաժարվեց, ասելով, թե խմելուց հետո չի կարող նվազել «Դյաղուչկան» նրան պաշտպանեց։

Օրն արդեն մթնել էր։ «Դյաղուչկան» հայտնեց, թե շոգենավ վերադառնալու ժամանակ էլ Խումբը վճարելով կերած-խմածի գինը, նաև Լեվոնի վարձը, դուրս եկավ աղմուկով, գոռում-գոչլուններով, միմյանց բռթելով ու հարվածելով։

Փողոցում Չառուչենկոյի գլուխը պտտվեց այնպես, որ անշուշտ կրնկներ, եթե շհենվեր պատին։ Խմիչքների հոտը և ծխախոտի ծուխը շրմեցրել էին նրան։ Բայց նա կրկնում էր.

— Շատ ուրախ եմ այստեղ գալուս, շատ ուրախ եմ ամեն օր պիտի գամ։ Ո՛րքան նյութ, որքան նյութ գրողի համար։

Իցկոն ուստոստում էր Լեոնի շուրջը։ Վերջապես, ձեռքը գցելով նրա թևին, հարցրեց.

— Այսօր ինձ համար շոկոլա՞դ ես առնելու, թե՞ ծխախոտ։
— Երկուսն էլ։

— Ֆիա՛մ, ֆիա՛մ, ուրեմն այսօր երկու ոտբուլոց ավելի ես հավաքել... Կեցցե՛ տրից։ Ես այսօր ոչինչ չեմ վաստակել։ Բանաստեղծ, պիտի ինձ համար մի սրինգ գնես։ Ես էլ ուզում եմ սրինգ նվազել։

— Կգնեմ, ինչու չեմ գնիլ,— ասաց Չառուչենկոն բարեսրտաբար։
— Չիմբա-չիմբա-չիլալա, Չառուչենկո, շիլալա...

Երբ բնկերները բաժանվեցին, ես հետաքրքրվեցի իմանալ ինչու Լեոնը փոխել է յուր արհեստը։ Չէի ուզում հավատալ, որ առանց վերին աստիճանի ստիպողական մի պատճառի կարող է նա ցերեկներն անգամ ապրել թատրոնից հեռու։

— Կարիքն է ստիպում, սինյոր,— պատասխանեց նա հանդարտ։
— Բայց չէ՞ որ դու առաջ էլ կարիք ունեիր։

— Ես ուզում եմ մորս կամքը կատարել։

— Այսի՞նքն։

— Ուզում եմ նրան ապահովել։

Ես նայեցի նրա աչքերի մեջին և հասկացա, որ կեղծում է։ Փուլուցային լապտերի լույսը մատնեց նրա այլալվիլը։

— Է՛հ, շատ գովելի է,— ասացի ես,— որ ուզում ես մորդ ապահո-

վել: Բայց ների՛ր, Լեոն, այս անգամ շատ էլ չեմ հավատում քեզ: Կարծում եմ, ուրիշ նպատակ ունիս:

Նա ոչինչ չասաց, միայն քայլերն արագացրեց:

— Ո՛ր ես շտապում, հարցրի ես:

— Թատրոն:

— Է՞լի թատրոն:

— Այո՛, սինյոր... այսօր լավ դրամա են ներկայացնում...

Նվ, երեկ, իմ հարցուփորձից ազատվելու համար, շտապով հեռացավ: Ես արդեն գուշակել էի նրա միտքը...

Մի քանի անգամ այցելեցի «Արքայական յախտա»-ն: Լեոնին այնտեղ սիրում էին: Նավաստիները խլում էին նրան միմյանց ձեռքից: Նա գիտեր նվագել մալոուսական եղանակներ ու պարեր: Անցնում էր մի խմբից մյուսը, բոլորին զվարճացնում, հավաքելով յուր տանական կուպեկները: Զվարճության տաք միջոցներին սեղանակիցները երբեմն խնդրում էին նրան խմել մի-մի բաժակ օղի կամ գարեջուր: Նա չէր ուզում խմել և չէր կարողանում խմել:

Մի անգամ իմ ներկայությամբ, երբ զզվանքով հետ դրեց օղու բաժակը, նրա համար պահանջեցին ինչ-որ քաղցր ըմպելիք: Նա մի բաժակ խմեց, հետո երկրորդն և զվարթացավ...

Յավալի էր ինձ համար, որ նա այցելում է այդ ստորին վայրերը: Բայց իրավունք չէի համարում համոզել նրան թողնելու այդ տեղերը: Ուրիշ ի՞նչ միջոց ունեի նա ապրելու, բացի նախկին ողորմելի պարաու՛մուսից:

Մի օր նա ասաց.

— Մինյոր, երկու ամիս չկա, արդեն երեսուն ուրլի եմ հետաձգել: Բայց մորս շատե՛ք:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև այդ փողերը ինձ հարկավոր են...

— Իտալիա զնալու համար, — լրացրի ես նրա խոսքը, խնդիրը միանգամից պարզելու համար. — մի՛ գարնանաք: Լեոն, ես այդ վաղուց գիտեի:

— Օ՛, սինյոր, իրավ է, ես ուզում եմ տեսնել Իտալիան...

— Եվ Լուիզային...

Նա ամոթից երեսը դարձրեց ինձանից: Ես հաղորդեցի նրան. թե սինյորա Ստեֆանիան Կավալարոյից նոր նամակ է ստացել: Բարիտոնը պրում է, թե երգեսողության ուսուցիչները փորձել են օրիորդի ձայնը և հիացել են նրա ուժով ու «տեմբրով»: Մի հայտնի պրոֆեսոր խոստա-

նում է երեք տարվա ընթացքում Լուիզային աչնչափ պատրաստել, որ կարողանա օպերաներում առաջին «դրամատիկ-սոպրանո»-ի դերը երգել:

Հաղորդածս նորություն չէր նրա համար: Նա ասաց, թե հենց նույն օրն ինքը նամակ է ստացել Լուիզայից: Բարի օրիորդն յուր խոստումը կատարել էր: Սակայն այդ եղավ առաջին և վերջին նամակը...

Ամբողջ գարունը և ամառը պատանին այցելեց նավահանգստի պանդոկները: Երբեմն գալիս էր սենյակս և ինձ հաշիվ տալիս: Նրան դեռ սիրում են նավաստիները, հաճույքով լսում և միմյանց ձեռքից խլում: Ամսական միջին թվով քսան ուրբուց ավելի է հետաձգում: Շուտով, շուտով կկատարի յուր փափազը, կուղևորվի Իտալիա...

Այնինչ՝ պանդոկների մթնոլորտն արդեն դրել էր յուր դրոշմը նրա վրա: Ձևերը նկատելու չափ գոհակացել էին. ժամանակ առ ժամանակ արտասանում էր տգեղ բառեր, որ առաջ չկային նրա բառարանում: Արտասանում էր և իսկույն զղջում, կարմրում: Մի քանի անգամ զգացի, որ բերանից խմիչքների հոտ է գալիս: Իսկ մի երեկո մեր տան դարբասի առջև տեսա նրան սաստիկ հարբած դրու՛թյան մեջ: Կիթառը կոնատակին բռնած, օրորվելով տուն էր գնում, մի քայլ առաջ դնելով, մի քայլ կտրք, օրորվելով: Օգնեցի նրան սանդուղքով բարձրանալու:

Այնատը տեսավ նրան թե չէ՝ ձեռները զարկեց երեսին, գուշկով.

— Սպանեց, մորթեց...

Նախատինքի ժամանակ չէր: Խնդրեցի վշտացած մորը դսպել առաջ-ժրմ յուր սրտի թուխը:

Լեոնը թավալվեց երեսնիվայր անկողնում, մի ոտը թողնելով հատակի վրա: Տեսարանը եղկելի էր: Լեոնը, այն պատանին, որին երևակայությունս գրեթե հրեշտակացրել էր, ընկնում էր աչքումս: Եվ այս ինձ համար դառն էր, շատ դառն: Նա ոչինչ չէր զգում, բնկած էր կեղտոտ լաթի պես, ոտից մինչև գլուխ ցեխոտ: Միայն երբեմն ձեռը դուրս էր բերում փորի տակից շոշափում ձսխ կոշիկը...

Ես թողեցի տխուր տեսարանը և հեռացա: Մի՞թե այս է բարեկամիս վերջը: Մի՞թե Ալմաստի շար գուշակությունը իրագործվում է:

Առավոտը հրք բարձրացա վերև, Ալմաստն արդեն թեթևացրել էր յուր սիրտն և աչք-ունքը կիտած լուռ նստած էր մի անկյունում: Լեոնը փնտրում էր կիթառը, որ գնա յուր գործին, չէր գտնում: Ալմաստը թաքցրել էր, չէր ուզում տալ: Տեսնելով ինձ՝ խեղճ կինը լաց եղավ: Այս անգամ խոսքեր չգտա Լեոնին արդարացնելու:

— Զէի՛ր ասում, որ վերջն յուր անիծված հոր օրին է հասնում: Ահա՛ շորրորդ անգամն է՛ տուն է գալիս շան օրում...

Ես բարվոք համարեցի Առնի հետ խոսել առանձին, հրավիրելով սենյակս: Հիշում էր երեկվա յուր խայտառակ դրությունը և սաստիկ ամաչում: Լուռ էր, սպասում էր, որ ես խոսեմ: Ի՞նչ պիտի ասեի. նախատելը կիիներ ավելորդ. Առնը հիմար գլուխ չէր և ոչ էլ երեխա. շուտով պիտի լրանար տասնութ տարին: Ես ընկերաբար բացատրեցի հարբեցողութեան կորստաբեր հետևանքները: Նա լսեց մինչև վերջը համբուրութեամբ և երբ վերջացրի, ասաց.

— Այդ բոլորը գիտեմ. հայրս հենց հարբեցողությունից մեռավ:

— Գիտես և էլի խմո՞ւմ էս:

— Ստիպում են:

— Ուլքե՞ր:

— Նավաստիները:

— Տեղափոխվի՛ր ուրիշ պանդոկ:

— Ամեն տեղ ստիպում են:

— Մի՞թե չես կարող մերժել:

— Առաջ մերժում էի, հիմա չեն թողնում:

— Ի՞նչ ասել է չեն թողնում. ամեն մարդ յուր կամքի տերն է:

— Այո՛ սինյոր, բայց երբ կես փթանոց բռունցքը պահում են քթիդ տակ, մոռանում ես կամքդ:

— Նրանք քեզ ծեծո՞ւմ են:

— Կծեծեն, եթե շատ համառություն անեմ:

— Բայց ի՞նչ օգուտ ունին քեզ հարբեցնելուց:

— Հարբածներն ատում են արթուն մարդուն: Երբ չեմ խմում, ասում են՝ «դու մտքումդ ծաղրում ես մեզ: Գու էլ խմիր, հավասարվիր մեզ հետ»:

— Գոնե քի՛չ խմիր:

— Շատ չեմ խմում, բայց քիչն էլ է ինձ հարբեցնում:

— Ի՞նչ են խմեցնում:

— Առաջ քաղցր խմիչքներ էին տալիս: Հիմա ասում են՝ «թանկ է նստում» և ստիպում են խմել գարեջուր էլ, օդի էլ...

Ես լսեցի, բայց հարկավոր էր մի հետևանքի հասցնել մեր խոսակցությունը:

— Լռոն թո՞ղ այդ պանդոկները, էլի թատրոններով զբաղվիր...

— Իհարկե, թողնելու եմ, սինյոր, շուտով, շուտով կգնամ Իտալիա...

Արդեն հարյուր հիսուն ռուբլի ունիմ:

— Իսկ մա՞յրդ:

— Նրան է հետս տանելու եմ:

— Հարյուր հիսուն ռուբլո՞ւմ:

— Ի՞նչ կա, քի՞չ է: Ես շատերից եմ հարցրել: Ասում են ամսական երեսուն ռուբլով կարող ենք ապրել այնպես, ինչպես այստեղ:

— Գուցե կարելի է, բայց մի քանի ամիս, իսկ հետո՞:

— Հետո՞... մի գործ կգտնեմ:

— Լռոն, ճշմարի՛տն ասա, ի՞նչն է քեզ ստիպում Իտալիա գնալ,— հարցրի ես, նայելով ուղիղ նրա աչքերի միջին:

— Ուզում եմ վիճակն իմ վազել սովորել ու գալ այստեղ օրկեստրը մանել:

«Կեղծում ես, բարեկամս,— մտածեցի ես,— այդ չի գլխավոր պատճառը»:

Նայեցի նրան ուշադիր, սիրտս մորմորվեց: Նա ոտքի վրա ցամաքել էր, ինչպես արմատից պոկված ծաղիկ: Խնդրեց ինձ համոզել մորը, որ կիթառը տա իրան: Միևնույն է, եթե շտա, պիտի նորը գնել. ինչո՞ւ ավելորդ ծախսի մեջ ընկնել:

Հազիվ այդ օրից անցել էր մի շաբաթ, երբ մի երեկո, մոտ տասը ժամին, հանկարծ սենյակս մտավ Ալմաստը շփոթված:

— Պարոն, նեղություն քաշեցք, վերև բարձրացք աստծո սիրույն:

Տարօրինակ դրութեան մեջ տեսա ես Առնին այդ երեկո: Հեզ պատանին կատարելապես կատաղել էր: Առանց բաճկոնի ու կոշիկների թավալվել էր դռների առջև և մոնչում էր ինչպես մատաղ գազան, կրծոտելով յուր ձեռների միսը: Նրա նիհար պարանոցի երակներն ուռել, փրփվել էին, կարծես ահա, ահա պիտի տրաքվեին ձգված լարերի պես: Նա ոտները դարկում էր հատակին ինչպես դիվահար:

Պատահել էր մի շատ սովորական դեպք, որի նմանները պատահում են Օդեսայի խուլ անկյուններում գրեթե ամեն երեկո: Նավահանգստից վերադառնալիս Առնի վրա հարձակվել էին ինչ-որ քաղցած սրիկաներ, խլել ձեռքից կիթառը, հանել բաճկոնն ու կոշիկները և բաց թողել:

— Եվ դրա համար քեզ սպանո՞ւմ ես,— գոչեցի ես բռնելով Առնի թևը,— ամո՞թ:

— Ես էլ այդ եմ ասում, որդի, խոմ չեմ նախատում: Տանը մի հատ պիչակ էլ ունիս, կոշիկներ էլ... Վայ, տեր աստված, ինչպես է գլուխը պատին խփում: Այս ի՞նչ պատիժ է, երկնային թագավոր...

Կասկածելի էր, որ Առնը կիթառի, մանավանդ ողորմելի պիչակի ու կոշիկների համար այդպիսի հեծ ու կոծ բարձրացներ: Անշուշտ կո-

բուսան սովելի մեծ էր: Խնդրեցի Ալմաստին մի քանի բուսի թողնել մեզ առանձին: Այրին դուրս գնաց: Ճանաչելով Լևոնի բնավորությունը, գիտեի՝ ինչպես պիտի խոսել այսպիսի հանգամանքներում նրա հետ: Նա սիրում էր զգալ, որ մարդիկ իրեն շփահաս են համարում:

— Ամոթ է, Լևոն: Փառք ասածո, դու երեխա չես, խելքի եկ... Չարժե ալրպես գոռալ...:

— Չարժե՞, չարժե՞, սինյոր, դուք է՞լ եք ասում: Բայց չգիտեք ինչ եմ կորցրել, ի՞նչ: Չախ կոշիկս... այ՞ն՞... ձախը... Գի՛տեք... Իտալիա, վիոլոնչել, երգ, երաժշտություն, կորավ ամեն ինչ... Բուլվարի ներքեվում էր, այն մեծ սանդուղքի մոտ: Երկու հոգի էին՝ մեկը բարձրահասակ, մյուսը թիկնավետ: Բարձրահասակը բռնեց հետևից ձեռներս, մյուսը խուզարկեց գրպաններս: Երբ մի ուրբուց ավելի չգտան՝ բարկացան: Կարծում էի կիթաուս կլայն, կհեռանան: Չեղա՞վ: Պիշակս էլ հանեցին... Տեղը նրանց հետ, թող շապիկս էլ հանեին՝ չէի խոսիլ... Բայց կոշիկներս, ձախ կոշիկս... «Հանի՛ր,— ասաց ձեռներս բռնողը,— գոնե երկու բաժակ օդի արժեն»: Երբ թիկնավետը կոտրեցավ կոշիկներս հանելու, կատաղեցի, սկսեցի կծոտել նրա ուսերը, դուխը... Նա ինձ ապտակեց: Աչքերս մթնեցին... Սկսեցի աղաչել, պաղատել... Չլսեցին անասովածները... Տարան, տարան...:

— Ուրեմն կոշիկներդ համա՞ր ես լալիս,— ասացի ես մոտավորապես հասկանալով բանի էությունը...:

— Հարյուր հիսուն ուրբի, սինյոր, հարյուր հիսուն ուրբի կար կոշիկիս մեջ, ձախ կոշիկս... Այնտեղ էի պահում հավաքած փողերս...:

Եվ նա սկսեց դառնագին հեկեկալ...:

Այդպես ուրեմն, տարել էին նրա վեց-յոթ ամսվա աշխատանքի վարձը, նրա Իտալիա գնալու, Լուիզային տեսնելու հույսը... Նա ավելի ապահով տեղ չէր գտել յուր փողերի համար: Տանը պահել վախեցել էր: Մայրը կգտներ, չէր վերադարձնիլ: Այդ կինը ամեն առավոտ որդու գրքպանները խուզարկում էր, մոտը փող չէր թողնում:

— Փաթաթեղ էի թղթում, գրել կրոնական կողմում, վրեն կաշի խփել, ծայրերը գամել... Շատ գիշերներ կոշիկներով եմ քնել... Տարան սրիկաները: Ով գրտե հիմա ծախում են մի բաժակ օդիով կամ մի ֆոնտ հացով... Տե՛ր աստված, տե՛ր աստված, ի՞նչ պիտի անեմ...:

Ես խոսքեր չէի գտնում թշվառին միթիթարելու: Խոստովուն համարեցի նախատել նրան յուր անզգուշության համար: Հարկավոր էր միայն ցույց տալ կորուստը գտնելու գեթ մի թույլ հույս: Արդեն վիշտը շատ մեծ էր:

— Ա՛ա,— գոչեց նա հանկարծ, ձեռք զարկելով ճակատին,— հույս կա, կա հույս գտնելու:

— Այ՞ն՞,— ուրախացա ես երեխայի պես:

— Այ՞ն՞ սինյոր: Դուք ճանաչո՞ւմ եք Իցկոյի հորը: «Մոշկա սելյոցկա» են կոչում նրան: Ճարպիկ մարդ է, ճանաչում է փողոցի սրիկաներին: Հին հաղուստեղեն ու կոշիկներ է գնում, վաճառում: Ա՛հ, իսկույն կգնամ նրա մոտ. իսկույն: Մա՛մա, ներս եկ, տո՛ւր ինձ մյուս կոշիկս, պիշակս, գնում եմ կիթաուս փնտրելու...:

Հակառակ մոր կամքին նա շուտով հագնվեց ու վաղեց դուրս:

Ես, իհարկե, Ալմաստին չհայտնեցի, թե Լևոնն ինչ է կորցրել: Երեվակալում էի ինչ ուր պիտի բարձրացնեք և ո՞րքան անիծեր որդուն: Վերադարձա սենյակս, հոգով նախանձելով հարուստներին: Ինչո՞ւ ես էլ հարուստ չեի...:

Իույսը նոր բացված դնացի Լևոնին տեսնելու: Արդեն դուրս էր եկել տնից: Ամբողջ գիշեր, Ալմաստի ասելով, չէր քնել, պատել էր անկյունից անկյուն: Ուշ երեկո էր, երբ Լևոնը մտա՛վ սենյակս հոգնած, քրտնած, փոշոտ: Նա խոսելու անգամ ուժ չունեի: Մինչև կեսօր թափառել էր Իցկոյի հոր, իսկ կեսօրից հետո՝ Չաուշենկոյի և Իցկոյի հոր հետ: Եղել էին գրեթե բոլոր այն շուկաներում, ուր հին հաղուստեղենի առատոր է կատարվում: Փնտրել էին միայն կոշիկները, առանց ումե՛կ ասելու ինչ գանձ են փնտրում: Եվ զո՞ւր: Իցկոյի հայրը խորհուրդ էր տվել Լևոնին «մոտանալ, թե երբե՛կ փող է ունեցել»: Չաուշենկոն հայտնել էր ոստիկանությանը: Պրիստավը ծաղրիկ էր, ո՞ր հիմարն է կոշիկի մեջ փող պահում:

Լևոնն ամբողջ օրն անց էր կացրել անթիւ: Առաջարկեցի բնիքել ինձ հետ, մերժեց. դուրս եկավ ուժասպառ, հուսահատված, հարբածի պես օրորվելով:

Մյուս օրն ես նրան հանդիպեցի փողոցում մի փոքրահասակ, նիհար, կեղտոտ հրեայի հետ խոսելիս: Դա ինքը «Մոշկա սելյոցկան» էր, Իցկոյի հայրը:

— Մոսյո,— դարձավ նա ինձ, երբ իմացավ, որ Լևոնի բարեկամն եմ,— միրուքս վկա, աղքատն երբեք փող չպիտի ունենա: Փողը շատ գոյուղ է, սիրում է թանկագին պալատներ: Հիմար աղքատը կարծում է, թե կարելի է նրան պահել գալըսպարի տակ, կոշիկում, խի-խի-խի... Մանո՛ւկ, դու պիտի կուրծքդ պատռելիր ու ասեիր այդ հարյուրանոցին. «պատվելի, սիրելի, համեցեք, ա՛յ քո բնակարանը»: Երանի եմ տալիս

աշն հնալաճառին, որ այդ կոշիկը կգնի: Երգվում եմ միբուրովս, Սոզոմոն արքան էլ այդպիսի թանկագին կոշիկներ չի հագել:

Մի շաբաթ շարունակ կեսը վաղ առավոտից սկսած մինչև երեկոփնարում էր յուր կորուստը: Չառուչենկոն և Իցկոն հուսահատվել էին, այլևս չէին օգնում նրան, իսկ նա դեռ փնտրում էր: Նա գրկվել էր քնից, հանգստութունից, ախորժակից: Տուն էր վերադառնում երեկոները, պառկում հագուստով անկողնում, հեկեկում ու հեկեկում: Այժմասը հուսահատութունից չգիտեր ինչ աներ, տանջվում էր որդու հետ հավասար: Նա պնդում էր, թե կեսը կխելագարվի, եթե այդ գրության մեջ մնա: Ամեն ինչ մոռացել է, ոչնչով չի հետաքրքրվում, նույնիսկ թատրոններով:

Խոստովանում եմ, ես այլևս քաջութուն չունեի կեսի վիշտը տեսնելու: Նրա ծանր հառաչանքները, ողբը, հեծկլտանքը կտրատում էին սիրտս: Այնինչ՝ այժմ նա ավելի հաճախ էր այցելում ինձ, քան առաջ: Գալիս էր, նստում սեղանի քով և խոսում յուր կորստի մասին: Նա դեռ պահում էր սրտում մի թույլ հույս փողերը գտնելու: Ով գիտե, անկարելի ոչինչ չկա, կարող են այդ կոշիկները պտտել ամբողջ քաղաքը և դարձյալ հետ գալ, իրենց տիրոջ ձեռն ընկնել... Բայց շուտով այդ թույլ հույսըն էլ մեռավ նրա մեջ, և կեսի միտքը սկսեց փոքր առ փոքր սթափվել: Ծանոթ նավաստիները խնդրում էին նրան շարունակել հաճախել պանգոնները, խոստանալով նրա համար նոր կիթառ գնել: Ես խորհուրդ տրվեցի նրան ընդունել այդ առաջարկությունը և նորից սկսել փող ժողովել: Մի օր, վերջապես, նա գնաց «Արքայական յախտա» մի նոր կիթառ ձեռին: Երեկոյան նա պատմեց ինձ, թե նավաստիները ինչպիսի ուրախությանը են ընդունել նրան, ինչպես գրկվել ու համբուրվել նրա հետ: Նրա բերանից դարձյալ օղու հոտ էր գալիս: Երևի այս անգամ խմել էր վիշտը մոռացության տալու համար. ես քաջութուն չունեցա հանդիմանելու:

Մի շնչին գումար, որ կարողացավ նա խնայել առաջին ամիսը, նորից վերականգնեցրեց նրա հույսերը: Այս անգամ նա անկեղծ խոստովանեց ինձ, որ Իտալիա գնալու գլխավոր նպատակը Լուիզային տեսնելն է: Գրեթե օր չէր անցնում, որ նա չհարցնեի:

— Սինյոր, ի՞նչ լուր կա Լուիզայից:

Նա ինքը ամաչում էր անմիջապես սինյորա Ստեֆանիային դիմել այս հարցով: Ես հաղորդում էի նրան բոլորը, ինչ որ լսում էի տանտիրուհուցս: Միշտ Լուիզան բարև էր ուղարկում կեսին: Եվ կեսը երջանիկ էր այդ ուշադրությամբ: Չգիտեմ, կա՞ր արդյոք մի ուրիշը, որ այնքան ուրախանար Լուիզայի ամեն մի նոր հաջողության համար, որքան այդ սիրահարը: Նա ասում էր, թե ամենից ավելի ինքն է սիրում Լուիզային և

ամենից առաջ էլ ինքն է ուզում ծափահարել նրան բեմի վրա. ոչ այստեղ՝ Օդեսայում, այլ այնտեղ՝ Իտալիայում:

Մի անգամ նա ասաց.

— Եթե մինչև առաջիկա գարուն չկարողանամ ճանապարհ ընկնել, կխելագարվեմ:

Մի ուրիշ անգամ դիմեց ինձ այս հարցով.

— Ի՞նչ էք կարծում, սինյոր, Լուիզան, նշանավոր երգչուհի դառնալով կգոռոզանա՞:

Հասկացա, թե իսկապես ինչ է ուզում իմանալ: Հոգու խորքում նա ինքն իրեն արժանի չէր համարում Լուիզային, բայց հպարտութունը չէր թույլ տալիս նրան խոստովանել այդ: Նա ուզում էր իմ միտքը իմանալ՝ արժանի՞ եմ համարում իրան Լուիզային, թե ոչ:

Կամենալով գեթ մի փոքր սթափեցնել այդ օրից-օր ավելի ու ավելի կուրացող հոգին, պատասխանեցի.

— Այո, կգոռոզանա: Նա հենց այժմ էլ, երբ դեռ շատ հեռու է նշանավոր երգչուհի համարվելու պատվից, գոռոզացել է...

— Ո՞վ ասաց, — գոչեց կեսը մշտացած:

— Նրա վարմունքը: Նա քեզ մոռացել է:

— Ի՞նչ: Ինչո՞ւ նա միշտ բարեններ է ուղարկում, խոմ ինքներդ եք ասում:

— Այո՞, բարեկամս, ուղարկում է. բայց, ների՛ր, այդ բարենների նպատակը ես ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Լուիզան, դեռ երգչուհի չդարձած, արտիստների խորամանկութունն է յուրացնում: Ես ճանաչում եմ նույնիսկ տաղանդավոր երգչուհիներ և դերասանուհիներ, որոնք շողոքորթում են համալսարանական քաղաքներում ուսանողներին, զավատական քաղաքներում՝ դիմնազիստներին միմիայն նրանց ցույցերին արժանանալու համար: Իսկ դու քո խմբով ավելի գեղեցիկ ցույցեր դիտես անել Լուիզան այս գիտե և քեզ հետ հեռավոր բարեկամություն է պահպանում յուր ապագայի համար, թեև գիտե, միևնույն ժամանակ, որ դա կաշառվող շնու: Ա՛խ, բարեկամս, մի՛ հափշտակվիր այն ուսանողի պես, հիշո՞ւմ ես, որ անցյալ տարի ինքնասպանություն գործեց մի երգչուհու պատճառով: Լուիզան քեզ չի սիրում, եթե սիրեր՝ նամակ կգրեր: Ինչո՞ւ մեկը գրեց ու լռեց:

Գուցե ես զրպարտում էի Լուիզային, բայց ասածիս մեջ զգում էի ճշմարտության մաս: Կեսին փրկելու համար պատրաստ էի ավելի վատ գույներով պատկերացնել Լուիզային նրա առջև:

— Նա ժամանակ չունի ինձ նամակ գրելու, զբաղված է, — ասաց

Լեոնը ոչ այնքան Լուիզային արդարացնելու, որքան յուր անձնասիրությունը պաշտպանելու մտքով:

— Գուցե... թող այդպես լինի...— ասացի ես անորոշ եղանակով Լեոնին ավելի չվշտացնելու համար:

Որքան հիշում եմ, հենց այդ օրն էր որ սինյորա Ստեֆանիան մտալ սենյակս անսովոր ուրախ տրամադրության մեջ և ասաց.

— Սինյոր, հիմա կարող եք ինձ շնորհավորել:

— Ի՞նչ է պատահել...

— Պատահել է այն, ինչ որ վաղուց սպասում էր անհամբեր Լուիզան երեկ պսակվել է Կավալարոյի հետ... հենց այս բուպեխ հեռագիր ստացա... ահա...

Եվ նա ծոցից հանելով հեռագիրը՝ ցույց տվեց ինձ:

— Այդպես անսպասելի՞,— գոչեցի ես, թեև վաղուց մի ներքին ձայն ինձ ասում էր, թե կա ինչ-որ մտերմություն Լուիզայի և Կավալարոյի միջև:

— Անսպասելի չէր, սինյոր, ոչ, այդ դ՛ուր շգիտելիք, իսկ ես գիտեի, որ նրանք նշանված են վաղուց: Նշանվելն ինձ համար կարևոր չէր, պըսակվելն էր կարևոր: Ես լուում էի, վախենալով, որ գործը չփշանա: Ա՛խ, վերջապես ո՛րքան ուրախ, ո՛րքան ուրախ եմ: Կավալարոն հենց իմ ուղած փեսան է՝ բարի, քաղաքավարի լավ երգիչ, լավ էլ փող է ստանում: Այո՛, Լուիզան ավելի լավ ընտրություն անել չէր կարող: Երեկ պսակվել են, այսօր պիտի ուղևորվեն Պարիզ: Կավալարոն պիտի մի տարի մնա այնտեղ: Լուիզան, իհարկե, նրա հետ կլինի...

Ես շնորհավորեցի երջանիկ մորը. բայց մի ներքին ձայն շնչաց, թե շատ էլ անկեղծ չեմ վարվում: Ինչպե՞ս կընդունի այդ լուրը Լեոնը, որին սիրում եմ ավելի, քան Կավալարոյին ու Լուիզային:

Այդ օրը ես վերադարձա դրսից տուն ու զիշերին, որպեսզի չհանդիպեմ Լեոնին: Սակայն հետևյալ օրը նա եկավ սենյակս երեկոյան սովորական ժամից առաջ: Սինյորա Ստեֆանիան ճաշի միջոցին ինձ ցույց էր տվել երկրորդ հեռագիրը, որով հայտնվում էր, թե նորապսակներն արդեն ուղևորվել են Պարիզ:

Տխուր, անմոռանալի երեկո. առաջին անգամ կողոպտվելուց հետո Լեոնի դեմքի վրա տեսա այդ երեկո ուրախ ժպիտ: Նա իսկույն պատմեց յուր ուրախության պատճառը: Երկու օր է՝ նրան կանչում են «Խերսոն» շոգենավը: Այնտեղ նա նվագում է նավապետերի և յուր օգնականների համար: Այսօր օգնականներից մեկը, տալով նրան յուր մանդոլինան, առաջարկել էր նվագել: Լեոնը կատարել էր նրա ցանկությունը: Նավապե-

տին առանձնապես դուր էր եկել «Մագրիդի շրջմուխիլը»: Նա մի շատ բարի մարդ է. իմանալով, որ Լեոնը ձգտում է գնալ Իտալիա, այսօր խոստացավ օգնել նրան: Երկու օրից հետո «Խերսոնը» գնում էր Կրոնշտադտ: Այնտեղից հետ է գալու և ուղևորվելու է Միջերկրական ծով, հետո Հեռավոր Արևելք: Ահա այդ ժամանակ նա կվերցնի Լեոնին յուր մոր հետ և կտանի մինչև Իտալիայի սահմանները...

— Օ՛, սինյո՛ր, սինյո՛ր, այնքան ուրախ եմ, որ ուզում եմ թուղտուելու Ես նավապետի պարտքի տակ չեմ մնալ: Կնվագեմ նրա համար ամբողջ ճանապարհին, զիշեր-ցերեկ կնվագեմ: Իտալիա, Իտալիա անսպասմառ պիտի տեսնեմ: Որքա՛ն կզարմանա Լուիզան ու ինչպե՛ս կուրախանա:

Ծանր էր ինձ համար այս անկեղծ խոսքերից հետո թաքցնել իրողությունը Լեոնից, որ այդ պահին մարմնացած ոգևորություն էր:

— Լեոն,— ասացի,— շա՛տ ես փափագում տեսնել Լուիզային:

— Այո՛, իհարկե:

— Եթե շտեանես, շա՛տ կտխրես:

— Իայց ես կտեսնեմ նրան, սինյոր, կտեսնեմ Միլանում,— գոչեց

Լեոնը հավատով լի, միևնույն ժամանակ, մի տեսակ երկյուղով նայելով երեսիս:

— Լուիզան այժմ Միլանում չէ:

— Ո՞վ ասաց:

— Սինյորա Ստեֆանիայի հեռագիրը:

— Հապա ո՞րտեղ է:

— Պարիզում:

— Ո՞ւմ հետ...

— Կավալարոյի...

— Կավալարո՞ր,— գոչեց պատանին գրեթե շնչասպառ:

— Ամուսնացել է Լուիզայի հետ և երեկ ուղևորվել Պարիզ մի տարի ժամանակով,— ասացի ես միանգամից սրտիս ծանրությունից աղատվելու համար:

Լեոնը ցնցվեց, երեսի մկանունքները դողացին: Մի վայրկյանում կարմրեց կապտեց, հետո սփրթնեց կտավի պես:

— Տեսա՞ր, որ քեզ չի սիրում Լուիզան, որ դու երազի մեջ ես...

Լեոնը ճիգ արավ զսպել հուզմունքը: Այդ տասնութ տարեկան պատանին, որի զգացումներն այնքան անժամանակ հասունացել էին, ուներ նաև կամքի ուժ: Սակայն հարվածն ավելի զորեղ էր, նա թուլացած ընկղմվեց աթոռի վրա, արտասանելով.

— Ա՛յ նորութիւն... պետք է շնորհավորել...

— Այո՛, պետք է շնորհավորել, — կրկնեցի ես, ձեռնալով իբր թե չեմ նկատում նրա հուզմունքը:

— Կավալարոն լավ մարդ է, ազնիվ է, — ասաց նա դողդոջուն ձայնով, շրթունքները կրծտելով:

— Այնքան ազնիվ, որ Լուիզան շարժե նրան:

— Սինյոր...

— Չարժե, շարժե, — կրկնեցի ես, վրդովվելով անմեղ իտալուհու դեմ:

— Լուիզան բարձր է... Լուիզան հրեշտակ է...

Այլևս նա չկարողացավ իրան պահել, գլուխը դրեց սեղանին ու սկըսեց հեկեկալ այնպես ուժգին, որ թվում էր, թե նրա մարմինը կտոր-կըտոր է լինում:

Ես դգացի անզուսպ ատելություն դեպի Լուիզան. կարծես նա ինձ հասցրել էր բարոյական ծանր վիրավորանք: Սկսեցի անխնա և միանգամայն անարդար պախարակել մի էակի, որ իսկապես արժանի էր սիրո և հարգանքի: Նկարագրեցի նրա աննշան թերությունները խոշորացուցցով մեծացրած, հնարեցի չեղած թերություններ: Լսելով ինձ, կարելի էր կարծել թե չկա աշխարհի երեսին և չի եղել ավելի անբարտալան, ավելի հիմար և նույնիսկ ավելի տգեղ ու հակակրեղի աղջիկ, քան Լուիզան: Եվ այս բոլորը Լեոնին հիասթափեցնելու համար: Ես չախջախում էի նրա կուռքը, ձգում նրա ոտների տակ, որպեսզի ոչնչացնեմ նրա սրտում խորին հավատը: Այնինչ գիտեի որ, այդ կուռքը ոչնչով մեղավոր չէ յուր մոլեռանդ երկրպագուի առջև: Նա գուցե չէր էլ երևակայել, որ յուր պարզ, բնկերական վարմունքը կարող է մի պատանու սրտում առաջացնել այդքան հասուն, այդքան խոր և ջերմ զգացում...

Սակայն Լեոնն ավելի մեծահոգի և վեհամտ էր, քան կարող էի երեվակայել: Նրա կեղեքվող կրծքից դառն հեծկտանքի հետ դուրս էին գալիս միայն այս բառերը.

«Լուիզան պակասություն չունի... Լուիզան հրեշտակ է...»:

Եղել են մոլեռանգներ, որոնք կրակի միջից իրանց այրվող ձեռքները պարզել են դեպի վեր, աղոթել աստծուն, որի անունով նրանք գատապարտվել են այրման: Այսպես էր և՛ Լեոնը: Անհուն տանջանքների բովում նա դեռ պաշտում էր յուր իդեալին, որովհետև դա նրա միակ աստվածուհին էր:

Նա զսպեց հեծկտանքը, սրբեց արցունքը, ոտքի կանգնեց զգալի վերցնելով:

— Պետք է շնորհավորել սինյորա Ստեֆանիային, — ասաց: — Բայց այժմ ուշ է... վաղը... Ներողություն, սինյոր, Լուիզայի համար չէի լալիս... Հոգնած եմ... Գիտեք... գիտեք... Լուիզան զուր է ամուսնու հետ գնում Պարիզ... Կավալարոն գնում է յուր ձայնն ավելի մշակելու... Լուիզան յուր ապագան կողմից նրան... Բայց ի՛նձ ինչ... ի՛նձ ինչ...

Քանի մի բույս նրան պաշարեց անձնասիրության և ամոթի զգացումը: Նա շփոթվեց յուր թուլությունից, արտասուքից: Շփոթվեց այնպես, որ երեսիս չէր ուզում նայել: Վերցրեց մի քանի անգամ մանդոլինան աննպատակ, հետ դրեց, գլխարկը ձեռքին սկսեց փնտրել նրան, ծիծաղեց կեղծ, անբնական ծիծաղով: Վերջապես, ճանկեց յուր թանձր մազերը, կանգնեց սեղանի մոտ և կարմրած աչքերը հառեց լամպարի լույսին: Չգիտեմ ինչու, միշտ նրա աչքերը ձգտում էին դեպի լույս: Նա սիրում էր նայել արեգակի շողերին, լամպարի լույսին, վառարանի կրակին... Եվ այդ լինում էր մանավանդ այն միջոցներին, երբ նրա մտքերը պղտորված էին, նրա հոգին խոռովված էր...

Ես տանջվում էի իմ անզորությունից, որովհետև չգիտեի՝ ինչով մխիթարել մարմնացած տանջանքը:

Լուսությունը տևեց երկար: Ես անցուդարձ էի անում. նա շարունակ կանգնած էր: Հանկարծ, շրթունքները կրծտելով, գլխարկը մի ձեռքով խփեց մյուս ձեռի ափին, շուռ եկավ և, առանց ինձ հրաժեշտ տալու, արագ քայլերով դուրս գնաց...

Մանդոլինան մնաց սեղանիս վրա կարծես վշտացած, որ դարձյալ իրան մոռացան... Չէ՛ որ Լեոնը եկել էր նրան տանելու, որ վաղը նվագի շոգենավի վրա...

Ինձ պաշարեց զղջման զգացումը. ինչո՞ւ այդպես շուտ և անզույշ հայտնեցի նրան լուրը: Ով գիտե՛ ուր վազեց և ինչ կարող է անել: Երկու անգամ բարձրացա վերև և, դրսից լսելով նրա ձայնը, հանգստացա, հետ եկա: Սկսեցի ինձ մխիթարել այն մտքով, որ կատարել եմ անկեղծ, բարեկամի պարտք, բանալով Լեոնի աչքերը: Մտածեցի նաև, որ է՛հ, ինչ և լինի, տասնութ տարեկան պատանի է, հաղիվ թե վիշտը նրա սրտում երկար ապրի: Լաց կլինի, լաց կլինի Լեոնը՝ կհանգստանա... Մտածում էի այսպես և, միևնույն ժամանակ, զգում, որ սխալված եմ...

Առավոտը զարթնեցի մի անսովոր ծանրություն սրտիս վրա: Շտապով խմելով մի բաժակ թեյ, գնացի վերև: Լեոնը տանը չէր: Ալմաստն ասաց, թե գիշերը, անկողին պատկելուց առաջ, տվել է հիսուն ոտբլի և համբուրվել հետք, թե գրեթե ամբողջ գիշերը նստած է եղել գրասեղանի քով, գրել է, ջնջել, պատռել: Առավոտը կրկին համբուրվել է նրա հետ և

գորս գնացել, տանը թողնելով կիթառը, որ ամեն օր հետը տանում էր:

— Նա տխուր էր, — հարցրի ես:

— Ոչ տխուր, ոչ ուրախ. այնպես էր, ինչպես միշտ:

Կիթառը տանն է, մանդոլինան սենյակումս. պարզ է, որ նա ո՛չ պանդոկ է գնացել, ո՛չ շոգենավ: Ո՞ր կարող է լինել: Ես փափագեցի տեսնել նրան անպատճառ, հենց նույն ժամին. ես սաստիկ անհանգիստ էի: Գուրս եկա, պատեցի թատրոնների շուրջը, անցա երկու անգամ Գերի-բասյան փողոցը, ուր երբեմն կեսը զբոսնում էր: Չկար: Օրը կիրակի էր. մտածեցի, գուցե հայոց եկեղեցումն է. կիրակի օրերը երբեմն գնում էր պատարագ լսելու: Այնտեղ էլ չէր:

Ավելի քան երկու ժամ թափառելուց հետո վերադարձա տուն մտա-մուր: Թվում էր ինձ, որ մի բան եմ կորցնում, մի շատ թանկագին բան:

Դարբասի առջև հանդիպեցի Չատուշենկոյին: Նա կեսի սենյակից էր գալիս: Նա էլ էր փնտրում ընկերոջը, շգիտեմ ինչ որ «կարևոր» գործի համար: Եղել էր պանդոկներում, «Ետերսոն» շոգենավի վրա, հարցրել էր. նավաստիները այսօր նրան չեն տեսել:

Պատմեցի նրան պատահածը:

— Օ՛, ունայնություն, — գոչեց բանաստեղծը յուր սովորական ոգե-վորությունը. — ես միշտ ասել եմ, թե սերը դեպի կինը հոգու հիվան-դություն է: Կեսը վաղուց է ինձ խոստովանել, թե սիրահարված է այդ աղջկա վրա: Օ՛հ, ինչքան էր խոսում նրա մասին, ինչպե՛ս հառաչում... Պետք է գտնել նրան, հենց իսկույն... նա տաքարյուն է...

Խնդրեցի նրան մի քանի բոպե սպասել ինձ դրսում: Գնացի սինյորա Ստեֆանիայի մոտ: Անշուշտ կեսը այսօր եղել է նրա մոտ: Ի՞նչ որ ուզում էր շնորհավորել նրան:

Երջանիկ տրամադրություն մեջ գտա Ստեֆանիային: Նա ուրախու-թյունից երգում էր ու պարում Ռախայի մոտ այն բոպեին, երբ մտա սե-ղանատուն: Նա ասաց, թե հրավիրել է մի քանի բարեկամներ ու ծանոթ-ներ, թե պետք է մի լավ զվարճանալ:

— Ա՛խ, սինյոր, այնքան ուրախ եմ, որ ուզում եմ բոլորին գրկել ու համբուրել:

«Մի՛ գուցե և ինձ» — ակամա մտածեցի ես, գրեթե երկյուղով նա-չելով նրա սյունների պես հաստ ու ուժեղ կոներին:

Կեսի մասին ասաց, թե առավոտյան եղել է յուր մոտ, շնորհավո-րել է, ձեռքը համբուրել:

— Նա քաղաքավարի պատանի է, իսկ և իսկ արտիստ: Կարծես հայ-րը վարսավիր չի եղել, այլ զենավմեն: Բայց ծիծաղելի էր, չէր հավատում

կուրգայի ամուսնությունը: Հեռագրերը տվեցի, ինքը կարդաց, մեկ էլ շնորհավորեց, բայց այնպես մտիկ արավ աչքերիս խեթ-խեթ, ապշած, որ, կարծես, նոր էր տեսնում ինձ: Հետո առանց դեմ, առանց դեն ասաց. «Սինյորա Ստեֆանիա, մորս սիրեցեք, նա խեղճ կին է»: Առհասարակ շատ օտարոտի էր...

Այսբանը բավական էր, որպեսզի իմ մեջ ծագեր վատ նախազգա-ցում: Գուրս գալով փողոց, Չատուշենկոյին հաղորդեցի իմ երկյուղը: Նա առաջարկեց գնալ քաղաքային թատրոնի կողմերը: Իցկոն այժմ պիտի այնտեղ լինի. նա կարող է գտնել կեսին:

Իցկոյին հանդիպեցինք յուր հասակի մի հույնի հետ սաստիկ վեճի բռնված: Հույնը կատաղել էր, հայհոյում էր Իցկոյին, անվանելով նրան «բոստո ջհուդ», «սատկած առնետ» և այլն: Իսկ Իցկոն միայն կրկնում էր. «դու ինքդ, դու ինքդ»:

Չատուշենկոն, սպառնալով հույնին գավազանով ջախջախել նրա գը-լուխը, ստիպեց նրան լռել: Հայտնվեց, որ վեճը կեսի պատճառով էր: Հույնը կեսի մրցակիցն էր թատրոնի վերնահարկում և շվաքնում էր այն երգիչներին, որոնց նա ծափահարում էր: Նա Իցկոյի մոտ կեսին հայհո-յել էր: Իցկոն պաշտպանել էր բացակա ընկերոջը և վեճի բռնվել:

Երբ Չատուշենկոն պատմեց ինձանից լսածը, Իցկոն, վերոսվար թըռչ-կոտելով, գոչեց.

— Ի՛հե՛, ի՛հե՛ խեղճ կես...

Նա ևս գիտեր, որ կեսը միշտ երազում է կուրգայի մասին, և պատ-մեց մեզ մի քանի մանրամասներ: Ի միջի այլոց, ասաց, թե շատ տխրելիս կեսը գնում էր «Ալեքսանդրյան պարկ» կոչված զբոսավայրն ու այն-տեղ ծովափի կողմում, մի հեռավոր նստարանի վրա նստում, կիթառը ծնկների վրա դրած, և մտիկ անում նավահանգստից դուրս եկող շոգե-նավին: Քանի՛-քանի անգամ Իցկոն հանդիպել է նրան այդ դրություն մեջ, նա ասել է. «Իցկո, երբ մտիկ եմ անում՝ մի հեռացող շոգենավի, ինձ թվում է, որ ես էլ նրա վրա ուրիշների հետ գնում եմ հետու, հետու երկրներ...»

— Գնա՛նք Ալեքսանդրյան պարկ, այնտեղ է, երևի, — առաջարկեցի ես:

Տասը բոպեում հասանք զբոսավայրը, անցանք այդ ընդարձակ այ-գին երկայնությամբ ու լայնությամբ, նայեցինք բոլոր ծառուղիները. չը-կար ու չկար կեսը...

— Ես վերադարձա տուն հոգնած և՛ ֆիզիկապես, և՛ հոգեպես, թող-նելով Չատուշենկոյին և Իցկոյին որոնել իրանց կորած ընկերոջը...

Վատ նախազգացումս ինձ այնքան շարացրել էր, որ ես առանց որևէ պատրվակի հրաժարվեցի մասնակցել սինյորա Ստեֆանիայի այդ օրվա ուրախ խնջույքին: Ես պառկած էի հագուստով անկողնակալիս վրա և մտածում էի Լեոնի և միմիայն Լեոնի մասին: Նրա տխուր, հուսահատությամբ լի աչքերն էի հիշում վերջին րոպեին և նրանց մեջ կարդում էի մի փոքրիկ, բայց սքանչելի հերոսի հոգու անհուն տվայտանքը: Երևակայում էի նրան յուր թշվառ հոր դրուժյան մեջ. հարբած, կեղտոտ, վերնկած թատրոնի դռների առջև, անցորդների ծաղրին ու սրախոտություններին ենթարկված...

Նայում էի նրա մանդոլինային, սիրտս մորմոքվում էր: Անշունչ գործիքը կարծես լեզու էր ստացել, ողբում էր յուր տիրոջը: Ես վերցրի նրան սեղանիս վրայից, քաշ արի պատի մի անկյոնում, որ այլևս աչքիս շընկնի...

Մի քանի անգամ մատներս դիպան նրա լարերին, և նրանց թույլ հնչյունները հիշեցրին ինձ այն նշանավոր առավոտը, երբ Լեոնն առաջին անգամ նվագեց «Մադրիդի շրջմուխկը»: Թշվառ շրջմուխկ, ո՛ւր ես զուայժմ...

Իսկ այնտեղ, հարևան սենյակում ուտում, խմում, ղվարճանում էին հրավիրվածները: Լսում էի Ռաիսայի ձայնը և սինյորա Ստեֆանիայի բարձրաձայն ուրախ ծիծաղը, որ առատ-առատ բխում էր նրա լայն, առողջ կրծքից... Փոքր առ փոքր նյարդերս թմրեցին. ես նիրհեցի, որովհետև գրեթե ամբողջ գիշեր չէի քնել... Կեսբուն և կեսարթուն դրուժյան մեջ լսեցի ինչ-որ գղրղոց: Վեր թռա տեղիցս... դա Լեոնի մանդոլինան էր, որ ընկել էր պատից հատակի վրա: Նույն րոպեին, երբ գործիքը նորից քաշ էի անում պատին, դրսից լսեցի անսովոր աղմուկ: Շտապեցի նախասենյակ և այնտեղից հանդիպեցի սինյորա Ստեֆանիային յուր հյուրերի հետ: Նրանց դեմքերն արտահայտում էին զարմացում և երկյուղ:

— Ի՞նչ է պատահել, ի՞նչ է պատահել, — հարցնում էին միմյանց:

Մեր քնակարանի մուտքի առջև կանգնած էր այրի Ալմաստը և ձեռները տարածած դեպի ներքև, գոռում էր հրդեհում այլովորի պես: Երկու ոստիկան և մեր զավթապահը բարձրացնում էին սանդուղքով... Լեոնին: Նրանց հետևից բարձրանում էին Չաուշենկոն և Իցկոն:

Նայելով Լեոնի թրջված հագուստին, կապտած դեմքին, ամեն ինչ հասկացա... Մնացյալն երկու խոսքով պատմեցին Չաուշենկոն և Իցկոն:

Լեոնին հանել էին ջրից նավաստիները «Սեբրսոն» շոգենավի տակից, որ երկու շաբաթից հետո պիտի տաներ նրան Իտալիա...

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Բ Ն Ե Ր

Խմբագիր՝ Ս. Ս. Հակոբյան
Նկարիչ՝ Հ. Ա. Կառապետյան
Քեղ. խմբագիր՝ Բ. Վ. Մազմանյան
Տեխն. խմբագիր՝ Մ. Ն. Դավթյան
Վերատպող սրբագրիչ՝ Ռ. Ս. Հովսեփյան

ИБ 2141

Հանձնված է շարվածքի 03. 02. 1986 թ., Ստորագրված է տպագրության՝ 3. 06. 1986 թ.: Թուղթ № 3, չափսը՝ 60×84¹/₁₆: Տպագրությունը՝ բարձր Տառատեսակը՝ «Գրքի սովորական»: Հրատ. 9.56 մամ., տպ. 11,0 մամ., պլամ. 10,23 մամ., տպ. 10,5 զուն. թ. օտ.: Պատվեր 197: Տպաքանակ՝ 50 000:

Գ/էր՝ 95 կոպ.:

«Խույս» հրատարակչություն, Երևան-9, Կիրովի 19 ա:

Издательство «Луйс», Ереван-9, ул. Кирова, 19а.

ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետական կոմիտեի № 1 տպարան, Երևան, Ալավերդյան 65:

Типография № 1 Госкомитета по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван, ул. Алавердьяна, 65.